

TÖRTÉNELMI SZEMLE

AZ ELTE HUMÁN TUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONTJA
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2025 | 3. SZÁM
LXVII. ÉVFOLYAM

Somogyi Szilvia
Az esztergomi egyházmegye 15. századi plébániahálózata

Rácz Balázs Viktor
Az *inscriptio* jogi tartalmának változása kora újkori Erdélyben

Mátyás-Rausch Petra
Hogyan vált Mezőörményes Kamuthy-birtokból
Rákóczi-birtokká?

Koloh Gábor
A nemzeti közösség biologizálása és az orvosok szerepe
a két világháború között

Kollár János Miklós
Rövid kalauz az első világháború alatti Kárpát-medencei
magyar migráció történetéhez

Gyáni Gábor
A statisztikai trükközés tévútra vezet

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, BRANKO OSTAJMER, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA,
SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,
VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@htk.elte.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézírataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2025-ös évfolyam megjelentetését
a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja

Nemzeti
Kulturális
Alap

MTA MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXVII. évfolyam, 2025. 3. szám

TANULMÁNYOK

Somogyi Szilvia Az esztergomi egyházmegye 15. századi plébániahálózata. Források, módszertani problémák és az első gyakorlati példák 307

Rácz Balázs Viktor Az *inscriptio* jogi tartalmának változása a kora újkori Erdélyben 335

Mátyás-Rausch Petra „Kinek hatalma ellen nem tehetek...”
Hogyan vált Mezőörményes Kamuthy-birtokból Rákóczi-birtokká?
A Rákóczi-kori birtokpolitika egy újabb fejezete 361

Koloh Gábor A nemzeti közösség biologizálása és az orvosok szerepe a két világháború között 387

Kollár János Miklós Rövid kalauz az első világháború alatti Kárpát-medencei magyar migrációtörténethez 403

VITA

Gyáni Gábor A statisztikai trükközés tévútra visz 417

„KINEK HATALMA ELLEN NEM TEHETEK...”¹
Hogyan vált Mezőörményes Kamuthy-birtokból Rákóczi-birtokká?
A Rákóczi-kori birtokpolitika egy újabb fejezete

MÁTYÁS-RAUSCH PETRA

“I CANNOT DO ANYTHING AGAINST THOSE IN POWER...”

How did the Kamuthy Estate in Mezőörményes Become Rákóczi Estate?
A New Chapter in the Rákóczi Era's Estate Policy

In the mid-20th century, László Makkai believed that György Rákóczi I was fond of “robbing” wealthy widows belonging to the Transylvanian elite. Miklós Kamuthy's wife, Erzsébet Cserényi, certainly belonged to the latter group, and through her story I wanted to show the methods the prince used to create a large estate near the castle of Szamosújvár [Gherla, Romania], which could help the lordship. However, the actions of Miklós Kamuthy, a widower, and his daughter should not be neglected, as they used, or rather tried to use, the 'legal institution' of act of might against the prince. Through the fate of the Kamuthy estates in Kolozs County, we can also find out whether there was in fact a sharp clash between the estate policy of György Rákóczi I and II. The more case studies, when summarized later, may help us to see more clearly the internal political motivations of György Rákóczi I.

Keywords: Transylvania, fiscal estate, manors, economic government, feud

A tanulmány címében szereplő idézet Cserényi Erzsébetnek, Kamuthy Miklós özvegyének 1645-ben tett hivatalos tiltakozásából, protestációjából származik. Ebben árván maradt lánya, Kamuthy Zsuzsanna nevében is tiltakozást tett, hogy a Kolozs vármegyében fekvő mezőszilvási birtokát, amelyet sok évig békében birtokolt, a „fiskus hatalmasul elfoglalta”, jöllehet ahhoz semmi joga nem volt. A kolozsmonostori konvent előtt tett nyilatkozatban² az özvegy elmondta, tisztaban van azzal, hogy a kincstár hatalma ellen semmit sem tehet, de – folytatódik szöveg – nem szeretné, ha elveszne gyermeke számára a birtok, így az egyedül elérhető eszközhöz, a hivatalos tiltakozás megtételéhez folyamodott. A zá-

Mátyás-Rausch Petra, tudományos munkatárs, ELTE HTK TTI, Kora újkor osztály.

- 1 Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága (= RNL KvNLT) Jósika család hitbizományi levéltára Kamuthy család levéltára (= Kamuthy cs. lt.) Fasc. 12. Nr. 26.
- 2 Tiltakozás: jogfenntartó nyilatkozat, ezzel akkor élt valaki, ha a jogai sérültek (többek között hatalmas birtokfoglalás esetén). A magyar jog egyik legtöbbször, legszélesebb körben használt intézménye. Tringli István: *Hatalmaskodások a középkori Magyarországon*. Bp., 2022. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 351. skk.

radékban kihangsúlyozta, hogy „nem akarván az én kegyelmes Uramnak és Fejedelmeknek semmit becsületi ellen az dologbul cselekedni”.³

A csupán pár sorból álló szöveg több olyan értelmezési lehetőséget kínál, amelyek nemcsak a Rákóczi-kori uradalomigazgatás, kormányzattörténet, hanem az I. Rákóczi Györgyről kialakult történeti kép még megválaszolatlan, esetleg árnyalásra szoruló kérdéseinek megértésében is segítségünkre lehetnek. Már önmagában is igen érdekes az a félmondat, amely szerint az özvegy birtokát, pontosabban a néhai férje által bírt falut, a kincstár (*fiskus*) hatalmasul, egy 1675-ben felvett tanúvallomás szerint a törvényes utat megkerülve⁴ vette el Cserényi Erzsébettől. Ugyancsak hosszabb kifejtésre tarthat számot a szöveg végén szereplő mondat, mely szerint az özvegy tisztában volt azzal, hogy semmit sem tehet a fejedelem parancsa ellen, de legalább megpróbált a saját, igen szegényes eszközeivel tenni valamit lánya érdekében. Ami pedig a záradékban szereplő idézetet illeti, sokat elmond I. Rákóczi György hatalomtechnikai megoldásairól, az alattvalók által is ismert, kikerülendő csapdákról, „aknákról”.

Kemény János mellett talán a legtöbbet idézett Rákóczi-kori „krónikás”, Szalárdi János pár mondatban foglalta össze azt a hosszú, szövevényes eseménysorból álló folyamatot, amelynek végén, 1645-ben a szomszéd település, Mezőszilvás elfoglalásával a mezőörményesi uradalom elnyerte végleges formáját. Szalárdi szerint a Mezőség szívében fekvő Mezőörményes egy majorkodásra alkalmas falu volt, amelyet korábban Kamuthy Miklós birtokolt, „de a fiskus törvénnyel elnyerte vala”.⁵ A fejedelmi házaspár pedig az évek során még több falut csatolt hozzá, és így az 1640-es évek végére egy udvarbíróságra „alkalmas” birtoktest állt össze. A Szalárdi *Síralmas magyar krónikájában* olvasható fél mondattal, mely szerint a fejedelmi kincstár törvény útján szerezte meg Örményest, a Kamuthy család szemmel láthatóan nem értett egyet, nem véletlenül tett meg mindent Cserényi Erzsébet annak érdekében, hogy tiltakozzon a falu elvétele ellen. Ez a tiltakozás bátor tett volt a részéről,⁶ még úgy is, hogy külön kihangsúlyozta azt a tényt, miszerint tette nem a fejedelem iránti tiszteletlenségből fakad. Jó oka volt erre, hiszen a korszakból több olyan esetet is ismerünk, amikor I. Rákóczi György a becsülete, fejedelmi „tiszttségének” megsértése ürügyén vont előkelő, legtöbbször vagyonos embereket nota -per [*nota infidelitas*, azaz hűtlenségi per] alá és fosztotta meg őket birtokaiktól.⁷

Cserényi Erzsébet tiltakozásának nem lett sem negatív, de ami családja szempontjából talán még fontosabb, pozitív következménye sem. A két mezőiségi birtokért ugyanis lánya, Kamuthy Zsuzsanna és annak férje, Mikola Zsigmond még az Apafi-korban is elkeseredetten perelt a kincstárral, ám ez a jogvita a házaspár számára végül kudarcra vezetett. Igaz ugyan, hogy sem Mezőörményest, sem Mezőszilvást nem sikerült visszaszerezniük, de ebben az ügyben több olyan értékes dokumentum is keletkezett, amelyek segítségünkre lehetnek az események rekonstruálásában.

3 RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 12. Nr. 26.

4 Uo. Fasc. 20. Nr. 21.

5 Szalárdi János: *Síralmas magyar krónikája*. [S. a. r. Szakály Ferenc.] Bp., 1980. (Bibliotheca Historica) 199–200.

6 A szolgálatában állók szerint rendre felhozta, hogy ha Isten ad neki még elegendő időt, tesz valami „emberséget” ebben az ügyben. RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 20. Nr. 21.

7 Kun Gotthárd esetéről a későbbiekben esik még szó.

Tanúvallomások a két Kamuthy-birtok sorsáról

A 17. század második felében, I. Rákóczi György halála után,⁸ majd I. Apafi Mihály uralkodása alatt felvett tanúvallomások egyöntetűen azt állították, hogy mind a mezőörményesi, mind a mellette fekvő mezőszilvási birtokot Kamuthy Farkas szerezte meg családjá számára. Farkas az eredetileg Békés vármegyéből származó familia⁹ egyik legellentmondásosabb tagja volt. A Bethlen- és a Rákóczi-kor emlékirói igencsak negatív képet festettek róla.¹⁰ Báthory és Bethlen Gábor idején sikeres politikai karriert futott be. Viselt tisztviségei révén – kortársaihoz hasonlóan – jelentős birtokállományra tett szert, többek között Kolozs megyében Kolozsmonostort is magáénak mondhatta. E szerzemények közé tartozott Mezőörményes és Mezőszilvás is. Egy, már az Apafi-korban felvett tanúvallatási jegyzőkönyvből kiderül, hogy a Mezőségben fekvő birtokok nemcsak Lorántffy Zsuzsanna szívéhez álltak igen közel, hanem a korábbi évtizedekben a Kamuthy család, pontosabban Farkas is igen sokat tett a felvirágoztatásukért. Az 1675 és 1676 folyamán felvett tanúvallomásokban többek között arra a kérdésre kellett a megkérdezetteknek válaszolniuk, hogy mielőtt a fejedelem „hatalmasul” elfoglalta a szóban forgó birtokokat, azokat a Kamuthy család sok esztendőn át békében bírta-e, sőt „a veszedelem után Kamuthy Farkas telepítette és építette megis Örményest”.¹¹ Erre a kérdésre értelemszerűen csak azok a tanúk tudtak érdemleges választ adni, akik elég idősek voltak ahhoz, hogy emlékezzenek az évszázad elején történt eseményekre, ugyanis a veszedelem szó a tizenöt éves háború szinonimájaként szerepelt a szövegben. Bori István, aki a tanúvallatások idején töltötte be a 98. életévét, öt évig szolgálta Kamuthy Farkast, és teljes bizonyossággal állította, hogy néhai ura zsellérekkel telepítette újra a falut, emellett egy kiterjedt majorságot is üzemeltetett. A birtok határában pedig – folytatódik a szöveg – annyi búza termett, hogy meg sem tudták számolni az asztagokat a csűrös kertekben. Állítólag még Bethlen Gábor is odaküldte az egyik szolgáját, hogy vegye számba a búzaasztagokat, de végül neki sem sikerült.¹² Jóllehet a régmúlt dolgokat megszépíti az emlékezet, de a falu nagyságáról, vala-

⁸ RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 20. Nr. 22.

⁹ A család eredetére, Kamuthy Balázs egri katonatiszt pályájára nem a teljesség igényével lásd Horn Ildikó: *A hatalom pillérei. A politikai elit az Erdélyi Fejedelemség megszilárdulásának korszakában (1556–1588)*. Bp., 2012. [Akadémiai doktori értekezés] 377. (https://real-d.mtak.hu/581/7/dc_105_10_doktori_mu.pdf. Letöltés dátuma: 2025. január 10.), illetve uő: Politikusportrék János Zsigmond udvarából. In: *Tündérszág útvesztői*. Szerk. uő. Bp., 2005. (TDI Könyvek) 83–87.

¹⁰ *Kemény János önéletírása*. Kiad. Szalay László. Pest, 1856. (Magyar Történelmi Emlékek) 44–45. Borsos Tamás, aki évekig szolgálta Bethlen Gábort a Portán, rendkívül színes képet festett naplójában Kamuthy Farkasról. Borsos benne látta mindazt a negatívumot, ami ellen ő egész életében küzdött: dölyfösség, önteltség, a saját hasznának keresése a haza kárára, kapzsiság, amely inkább a saját hasznára dolgozik, csak másnak ne jusson. Borsos Tamás: *Vásárhelytől a Fényes Portáig. Emlékiratok, levelek*. [S. a. r., bev. tan., jegyz. írta Kocziány László.] Bukarest, 1972. 24., 32. Vö. A Kendy-féle összeesküvés (Latin históriás ének Szamosközy Istvántól). Közli Pettkő Béla. *Magyar Történelmi Tár* 11 (1888) 763.

¹¹ RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 20. Nr. 21.

¹² Az asztag a szabadban tárolt, tartósan összerakott nagyobb, magas széna vagy kicséplésre váró gabona rakása. Nagysága a termés mennyiségétől, a rendelkezésre álló helytől, a cséplés idejétől és módjától is függött. Kivételesen alakult mértékké. Bogdán István: *Magyarországi úr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig*. Bp., 1991. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai IV. Levéltár- és Történelmi Forrástudományok 7) 374.

mint az ott elterülő majorság jelentőségéről nemcsak Bori István emlékezett meg. Több tanú is elmondta, hogy Kamuthy szép házakat emeltetett a faluban, az általa építtetett, fából és vesszőfonatból épült udvarházat pedig I. Rákóczi György hányatta el, amikor Örményest elvette Farkas fiától, Miklóstól. Bori Istvánon kívül még többen éltek, akik szolgáltak Kamuthy Farkasnál és feleségénél, Moyses Katánál, és arra a kérdésre is tudtak válaszolni, hogy mi módon kerültek a kérdéses birtokok a famíliához. Szinte mindegyik tanú megerősítette, miszerint a család hosszú ideig békében birtokolta Mezőörményest és Mezőszilvást, és csak I. Rákóczi György hatalomra kerülése után gyűlt meg Kamuthy Miklós baja a fejedelmi hatalommal.

A hosszú évekig tartó békés birtoklás azonban nem volt teljes mértékben igaz, mert 1615-ben, a fiskális birtokrendszer helyreállítása érdekében hozott országgyűlési artikulusok¹³ értelmében mind Mezőörményes, mind Mezőszilvás rövid időre visszakerült Szamosújvár vár uradalmához,¹⁴ ahová a kései Báthory-korban tartozott. Bethlen Gábor végül megegyezett Kamuthy Farkassal, aki az eredetileg örökjogon¹⁵ megkapott mezőörményesi birtokot zálogba vehette a fejedelemtől, a mezőszilvási birtokról pedig valamiféle egyezsége jutott Bethlennel.¹⁶ Kamuthy Farkasnak nemcsak a mezőszilvási birtokokra vonatkozó tulajdonjogát kellett bizonyítania a fejedelemnek, hanem az iránta tanúsított hűségét és lojalitását is. 1616 októberében, a segesvári országgyűlésen ugyanis öt tanácsúr társával egyetemben, eljárás indult ellene, amelyben a fejedelem elleni szervezkedésben vitt szerepét vizsgálták. Kamuthy Farkast végül felmentették, tisztségeit és lefoglalt birtokait visszaadták.¹⁷ Az az állítás sem felelt meg a valóságnak, hogy a Kamuthy család a teljes mezőörményesi és mezőszilvási birtokot magáénak tudhatta, ugyanis Farkasnak több ízben is meg kellett egyeznie többek között Bethlen Farkassal, akinek eredetileg Báthory Gábor Mezőszilvást adományozta, illetve az ugyancsak a fejedelmi tanácsos Erdélyi Istvánnal,¹⁸ hogy mondjanak le javára az általuk bírt birtokrészekről.¹⁹ Miután Kamuthyt Bethlen Gábor „rehabilitálta”, az 1624. évi bécsi követsége alkalmával²⁰

13 Erdélyi országgyűlési emlékek. I–XXI. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp., 1875–1898. (Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae 1–21) (= EOE) VII. 281–282.

14 A szamosújvári uradalomhoz tartozó Mezőszilvást Báthory Gábor 1608-ban adományozta Bethlen Farkas szamosújvári kapitánynak. RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 12. Nr. 21.

15 Egy 1640-ben készült hiteleshelyi másolat szerint Báthory Gábor 1608-ban adományozta a korábban Szamosújvárhoz tartozó Mezőörményest Kamuthy Farkasnak *jure perannali*. RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 12. Nr. 43.

16 Uo. Fasc. 11. Nr. 26. A beiktatásról szóló jelentésre lásd uo. Nr. 24.

17 Horn Ildikó: A fejedelmi tanács Bethlen Gábor korában. *Századok* 145 (2011) 1010.

18 Uo. 999.

19 A birtokrészek átadására több részletben került sor. Mind Erdélyi, mind Bethlen Farkas úgy fogalmazott a hiteleshely előtt tett bevallásában, hogy nem számításból, hanem atyafiúi szeretetből adja át a részbirtokokat Kamuthynak. RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 12. Nr. 22., 28., 32–33., 43.

20 *Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen (1526–1690)*. Bearb. Roderich Gooss. Wien, 1911. 574–582. Kamuthy Farkas többek között az 1624-ben elvégzett diplomáciai munkája miatt kapta meg Bethlen Gábertól adományba Oláhfenes birtokát egy udvarházzal, Magyartótfalut, valamint egyéb birtokokat Kolozsvármegyében. RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 38. Nr. 2.

talált rá Golopi Farkasra, aki a tanúvallomások szerint egy örményesi birtokrész vér szerinti örököse volt, és „két öreg ezüst pohárért”²¹ megvette tőle.

Kamuthy Farkas örökösei számára azonban leginkább az adhatott reményt, hogy a tanúvallatás során a megkérdezett tanúk, életkortól függetlenül, szinte egybehangozva azt vallották, hogy I. Rákóczi György mind Mezőörményest, mind pár évvel később Mezőszilvást is „hatalmasul” foglalta el Kamuthy Miklóstól, illetve annak özvegyétől, Cserényi Erzsébettől. Ezenfelül arra a kérdésre, hogy a fejedelem, mielőtt elvette volna a birtokokat, „szép szín alatt” kicsalta Kamuthy Miklós kezéből a jogbiztosító iratokat, legtöbbször ugyancsak igen volt a válasz. Az utóbbival kapcsolatban többnyire azt a közszájon forgó történetet mesélték el a tanúk, mely szerint a fejedelem megígérte Kamuthynak, hogy a régi jogbiztosító oklevelek helyett újabbakat, állandóbbakat ad, de aztán végül Kamuthy semmit sem kapott vissza. Nem volt véletlen, hogy a család szolgálatában állt vagy álló idősebb jobbágyok kihangsúlyozták, Cserényi Erzsébet mennyit panaszkodott férje halála után, mondván, nincsen se birtoka, se iratai, és a pénz is odaveszett.²²

Legrészletesebben Mezőszilvás elfoglalását mesélték el a tanúk, mivel többen is jelen voltak az eseménynél, a Mezőörményesen történetekről csupán (1638) egy tanú számolt be. Eszerint Kölcsi Tamás,²³ a fejedelem szamosújvári udvarbírója Örményest Szamosújvárhoz foglalta, majd „hatalmasul” leltárba vette, és az inventáriumot elküldte a fejedelmi párnak Fogarasra.²⁴ Ugyancsak egy helyütt olvashatunk arról, egy a saját elmondása szerint a fejedelem udvarában nevelkedett nemes, bizonyos Török Pál vallomásában, hogy I. Rákóczi György Örményesről először szerződést kötött Kamuthy Miklóssal. Az ügy végül elmergesedett, és Kamuthy az országgyűlés ideje alatt akart hivatalosan tiltakozni a foglalás ellen. Miután azonban találkozott az akkori ítélmesterral (valószínűleg Cseffei Lászlóval²⁵), a tanú előtt ismeretlen ok miatt végül elállt korábbi szándékától.²⁶

Jóllehet nemcsak Török Pál vallomásában volt több homályos részlet, az események pontos menetét mégiscsak lehet rekonstruálni. Azután, hogy a fejedelem elvette tőle Mezőörményest, Kamuthy Miklós Mezőszilváson épített fel egy nagy majorságot. Állítólag az lett Kamuthy veszte, hogy állandóan azzal kérkedett, mennyi szénája, mennyi bú-

21 RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 20. Nr. 21. Komjáthi Mihályné arról is beszámolt a vármegyei tisztviselőknek, hogy ezeket az ezüstkupákat Kamuthy Farkasné még az előző férjétől, Sibrik Gáspártól kapta.

22 Uo. Ez az eljárás nem volt példa nélküli, hiszen I. Rákóczi György hasonló módon járt el Szilvási Boldizsárné esetében is. Mátyás-Rausch Petra: A drassói-vingárdi uradalom története a Rákóczi-korszakban. Egy kisebb Fehér vármegyei uradalom a források tükrében. *Agrártörténeti Szemle* 65 (2024) 181–197. Mikola Zsigmond 1674-ben tett protestációja szerint I. Rákóczi György hatalmasul foglalta el a száslónai birtokát, amelyet zálogban bírt, és még II. Rákóczi Györgytől sem tudta a teljes zálogösszeget behajtani, ezenfelül pedig elvették tőle a falura vonatkozó összes jogbiztosító oklevelét. RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 11. Nr. 22. I. Rákóczi György a sólyomkői uradalomról kötött szerződésben arra kötelezte Zólyomi Erzsébetet, hogy köteles az összes, birtokra vonatkozó jogbiztosító iratot leadni a káptalanba átíratásra, köztük a zálogos megállapodásokat is. RNL KvNLT Bánffy család levéltára. *Seria 2. Subseria 1a. Nr. 18. 22–30.*

23 Rettegi Kölcsi Tamás 1636-ban számtartó, majd 1637–1638-ban udvarbíró Szamosújváron. P. Kovács Klára: *A Szamos menti új vár. Szamosújvár a 16–19. században*. Bp., 2019. (Opitz Historiae Artium 1) 213.

24 RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 20. Nr. 22.

25 Trócsányi Zsolt: *Erdély központi kormányzata 1540–1690*. Bp., 1980. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai III. Hatóság- és Hivaltörténet 6) 357.

26 RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 20. Nr. 21.

zája terem a határban. A tanúk szerint azt beszéltek a faluban, hogy mindezt megelégette a fejedelem, mondván „nem nemes embernek való ez a nagy határu falu”,²⁷ és kiküldte Árkosi Mihály és Belényesi István²⁸ kancelláriai deákokat, hogy foglalják el a jószágot. Odaérve Kolozsvári Imre deák, a vármegye egyik alszolgabírója, Cserényi Erzsébet helybéli tisztartója, eltiltotta őket a foglalástól. A kancelláriai deákok azonban nem álltak el a fejedelem parancsának teljesítésétől, ezért az özvegy egyik szolgálja, egy bizonyos Kovács Jancsi, kivonta kardját, azaz repulsiót²⁹ tett.³⁰ Mindezzel természetesen csak elodázták a történet végkifejletét, mert a deákok visszatérve az örményesi udvarházba, mindent megírtak uruknak, aki két „hadnagy alja” katonát rendelt oda Kolozsvárról, és az ő segítségükkel elfoglalták a birtokot. Állítólag az özvegy tisztartóját, Szabó Mártont is kézre akarták keríteni, de az officiális végül meg tudott szökni, mert álruhát húzott és igen gyors volt a lova.³¹ A történet hasonlóan folytatódott, mint Örményes esetében, ugyanis az akkori szamosújvári udvarbíró, peterdi Koszta Mátyás,³² miközben a katonák továbbra is megszállva tartották a falut, *sentencia*, azaz bírósági végzés³³ nélkül vette leltárba a birtokot, és a szamosújvári várhoz csatolta.³⁴

E ponton joggal vetődhet fel a kérdés, hogy ha a két mezősegi birtok egy kincstári uradalomhoz került, hogy lett belőle végül a fejedelemasszony udvarbírója által igazgatott birtoktest alapja. A kérdés megválaszolásához segítségül hívhatjuk a Rákóczi-kor egy másik közismert krónikását, Bethlen Jánost. Szalárdival szemben ő rendkívül ellenséges hangnemet ütött meg a Rákócziakkal szemben, különösen I. Rákóczi György személyét festette meg sötét színekkel. Birtokpolitikájáról ekképpen írt: „Nem volt egyetlen olyan általános vagy részgyűlés, ahol ne zúgott volna a jogügyi igazgatók [...] kiáltása, s legtöbbben megfosztattak jószáguktól, birtokuktól, vagyonuktól [...] A sok kerülőúton a Kincstárnak ítélt javakat a fejedelem gyermekeinek és feleségének ajándékozta.”³⁵ A két mezősegi birtokra is ráillik Bethlen mondata, mivel mind Mezőörményes, mind Mezőszilvás Lorántffy Zsuzsanna kezébe került. Noha a tanúvallomások, illetve a későbbiekben Cserényi Erzsébet által benyújtott panaszok rendre azt állították, hogy a fejedelemasszony adományba kapta a férjétől a két falut,³⁶ I. Rákóczi György valójában zálogba adta azokat

27 RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 20. Nr. 21.

28 Belényesi Istvánt is kihallgatták 1675–1676-ban. Arra hivatkozott, hogy nem ő „jelentkezett” a feladatra, hanem Szalárdi János kancelláriai titkár osztotta be Árkosi Mihály mellé. Azzal mentegetőzött, hogy „tudatlan lévén”, kezdő deákocskaként fogalma sem volt, miért mennek Mezőszilvásra Kamuthy Miklós özvegyéhez. Uo.

29 *Repulsio*, azaz visszaűzés, hatalmas birtokfoglalás esetén a birtok védelmét szolgálta. Tringli: *Hatalmaskodások*, 258.

30 RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 12. Nr. 24.

31 Uo. Fasc. 20. Nr. 21.

32 Szamosújváron volt udvarbíró 1642 és 1644, majd 1646 és 1648 között. P. Kovács: *A Szamos menti*, 213.

33 *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*. I–XII. Szerk. Szabó T. Attila et al. Bukarest–Bp.–Kolozsvár, 1975–2005. XII. 381–382.

34 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) Magyar Kincstári Levéltárak. Magyar Kamara archívuma (= MKaMA) Archivum familiae Rákóczi (= E 190) Missiles. Nr. 5606.

35 Bethlen János: *Erdély története 1629–1673*. [Ford. P. Vásárhelyi Judit.] Bp., 1993. 20–21. A témára még lásd Mátyás–Rausch: *A drassói–vingárdi uradalom*, 181–197.

36 MNL OL MKaMA E 190 Missiles. Nr. 5606.

feleségének, elsőként Örményest 1639-ben.³⁷ Az utókort valószínűleg az téveszthette meg, hogy a zálogosítással egy időben Lorántffy Zsuzsanna több olyan birtokot is adományba kapott (köztük a Péchy Simontól nota-perben elvett kórodszentmártoni udvarházat),³⁸ amelyeket később együtt igazgattak az örményesi birtoktesttel.³⁹ A fejedelem és a fejedelemasszony között megkötött zálogszerződés több példányban is fennmaradt, és jól kitűnik belőlük, hogy nem csupán a Kamuthy család érdekeit sértette a Rákóczi házaspár intenzív birtoképítése Kolozs vármegyében. Nem sokkal azt követően, hogy a szamosújvári udvarbíró inventálta Mezőörményest, 1638-ban a fejedelem kiadta a kancelláriai íródeákoknak a parancsot, hogy annak rendje és módja szerint iktassák be Lorántffy Zsuzsannát a falu birtokába, miután a fejedelemasszony letette a kért zálogösszeget, 3000 forintot („ex inscriptione et collatione ad tempus redemptionis”).⁴⁰ Ahogy az idézetből is látszik, a fejedelem elviekben csupán ideiglenesen adta zálogba Mezőörményest a feleségének, ugyanis arról is rendelkezett a beiktatási parancsban, hogy ha utódai vissza szeretnék váltani a birtokot, akkor előbb maradéktalanul ki kell fizetniük a zálogösszeget. Rákóczi György utódai nevében arra is kötelezettséget vállalt, hogy a visszaváltás előtt két hónappal értesíteni kell a fejedelemasszonyt vagy annak örököseit szándékukról.⁴¹

A beiktatási parancs záradékában megfogalmazott fejedelmi rendelkezés jó példa arra, hogy I. Rákóczi György a legtöbb esetben kínosan ügyelt a jogi formák megtartására. A mezőörményesi birtok valójában „családon belül” maradt, ugyanis sem I. Rákóczi György, sem fia nem váltotta ki azt. A látszat megőrzésére való törekvés mutatkozott meg abban is, hogy amikor vajdaszentiváni Bodoni István⁴² testvére nevében is tiltakozott a beiktatás ellen,⁴³ Herczegh István későbbi fejedelemasszonyi jószágigazgató⁴⁴ és Kemény János fogarasi főkapitány közreműködése nyomán végül elállt a contradictiótól. Bodoni

37 MNL OL Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak. Gyulafehérvári Káptalan országos levéltára (=GyKáptLt) Erdélyi fejedelmi kancellária Libri Regii (= F 1 LR) 22. köt. fol. 103–105.

38 Uo. fol. 105.

39 MNL OL MKamA Összeírások Urbaria et conscriptiones (= E 156) Registrata Fasc. 108. Nr. 5. Ugyancsak ide vezethető vissza az a tévedés, hogy az örményesi birtok utolsó tulajdonosa Péchy Simon lett volna, és a dési végzések következtében vették el tőle. Vö. Mordovin Maxim: Mezőörményesi udvarbírák XVII. századi levelezése, XVII. századi örményesi építkezésekre vonatkozó, eddig nem közölt források. In: *Lymbus. Magyarságtudományi Forrásközlönyek*. 2008. Főszerk. Ujváry Gábor. Bp., 2008. 93.

40 MNL OL Kolozsmonostori Konvent országos levéltára (= KmKonvLt) Cista Comitatuum (= F 17) Comitatus Kolozs L. Nr. 1. Az inscriptióról lásd a folyóirat e számában írottakat. Rác Balázs Viktor: Az *inscriptio* jogi tartalmának változása a kora újkori Erdélyben.

41 Kiváltásra mindig a december 1. és a következő év május 31-ig terjedő időszak állt rendelkezésre, Lorántffy Zsuzsanna pedig az az évi termést megtarthatta volna. MNL OL KmKonvLt F 17 Comitatus Kolozs L. Nr. 1.

42 Vajdaszentiváni Bodoni István és Zsuzsanna Bodoni János régi, Torda vármegyei birtokos árvái voltak. Apjuk Báthory Zsigmond kegyencének, az 1598-ban kincstári prefektusi címet viselő, Bodoni Istvánnak volt az unokaöccse. Dáné Veronka: „Mennyi jobbagya és mennyi portiója”. *Torda vármegye birtokos társadalma a 17. század első felében*. Kolozsvár, 2016. (Erdélyi Tudományos Füzetek 286) 138–139. Bodoni István prefektusi tisztségére lásd Mátyás-Rausch Petra: Az erdélyi pénzügyigazgatás átszervezésére tett kísérletek 1598 és 1604 között. *Századok* 151 (2017) 1094–1099.

43 MNL OL KmKonvLt F 17 Comitatus Kolozs L. Nr. 1.

44 Karrierjére és jószágigazgatói tevékenységére lásd Mátyás-Rausch Petra: Lorántffy Zsuzsanna erdélyi prefektusai. Központi jószágigazgatás a 17. század közepén Erdélyben. In: *Hivatalnok értelmiség a kora újkori Erdélyben és a Magyar Királyságban*. II. Szerk. Bogdándi Zsolt – Fejér Tamás – Jakó Klára. Kolozsvár–Bp., 2024. (Erdélyi Tudományos Füzetek 301) 127–147.

azzal indokolta döntését, hogy az ellentmondás nyomán felmerülő peres eljárás kimene-tele igen bizonytalan lenne, így bízva a fejedelem kegyelmében, a családjára eső részt teljes mértékben átengedi a fejedelemasszonynak és örököseinek.⁴⁵ Ez az érvelés egyébként nem volt egyedülálló a korszakban, mivelhogy több hasonló tartalmú oklevéllel találkozhatunk, amelyben a fejedelem „áldozatai”, elkerülendő a pereskedést, inkább átadták birtokaikat.⁴⁶ Az is hozzátartozik azonban az igazsághoz, hogy a fejedelem ilyen esetekben nem hagyta üres kézzel távozni a korábbi birtokosokat, hanem csereszerződést kötött velük. A birtokcserében is természetesen a fejedelem járt jól, mert általában a megszerzett birtoknál kevésbé értékeset ajánlott fel.⁴⁷ Ez történt Bodoni esetében is, ugyanis a fejedelemtől az elvesztett mezőörményesi birtokrészért cserébe megkapta néhai édesapja, Bodoni János nagybátyjának, a magvaszakadt Bodoni István által bírt Unoka nevű birtokot.⁴⁸ A Mezőörményesre vonatkozó zálogszerződéshez hasonló, részletes jogbiztosító irat nem maradt fenn arról, hogy milyen módon került Mezőszilvás a fejedelemasszony kezére. I. Rákóczi György feleségének írt, töredékesen fennmaradt leveléből arra következtethetünk, hogy a fejedelem valamilyen formában „kárpótolni” akarta Kamuthy Miklós özvegyét, ott ugyanis azt olvashatjuk, hogy mindenképpen megér 3000 tallért, ha „Szilvás kiesik a kezéből” [az özvegy kezéből – M.-R. P.].⁴⁹

Ha felületesen szemléljük a két Kolozs vármegyei birtok Rákóczi-kori történetét, akkor újra megerősítést nyer az a 19. század második felében meggyökeresedett történetírói ítélet, amely erőteljesen kidomborította I. Rákóczi György „fösvénységét” és szenvedélyes jószágyszerzési hajlamait.⁵⁰ Kamuthy Miklósné birtokainak elfoglalása kiválóan alátámasztja Makkai László narratíváját, mely szerint a fejedelem előszeretettel fosztotta ki a gazdag özvegyeket.⁵¹

Trócsányi Zsolt már az 1980-as években megfogalmazott egy finom kritikát I. Rákóczi György gazdaságpolitikájának korábbi megítélésével kapcsolatban. Trócsányi véleménye szerint ugyanis az korántsem merült ki csupán az erőszakos birtokszerzésekben.⁵² Tró-

45 MNL OL KmKonvLt F 17 Comitatus Kolozs B. Nr. 68.

46 Súlyomkő várának és uradalmának ügyében hasonló érvelés alapján egyezett ki I. Rákóczi György Zólyomi Erzsébettel és a férjével, Bornemissza Lászlóval. A megállapodás bevezetése szerint a fejedelemnek „némi-nemű nehézségei” támadtak Zólyomi Erzsébettel, és már-már a törvény útján akarta igazságát keresni, de az asszony végül a fejedelem kegyéért folyamodott, „nem akarván önagyságával perben szállani, melynek kimenetele bizonytalan”. RNL KvNLT Bánffy család levéltára. Serie 2. Subserie 1a. Nr. 18. 22–30.

47 I. Rákóczi György 1632-ben Zólyomi Dávidon keresztül váltotta ki Gyalu várát 24 000 forintért Kamuthy Miklóstól. A fejedelem cserébe zálogba adta Kamuthynak 2000 forintért Csokmány nevű falut, amely a kővári kerületben feküdt. RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 11. Nr. 12.

48 MNL OL KmKonvLt F 17 Comitatus Kolozs B. Nr. 68.

49 *A két Rákóczi György fejedelem családi levelezése*. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp., 1875. (Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak 24) 311–312.

50 Nagy László: *A „bibliás őrálló fejedelem”. I. Rákóczi György a magyar történelemben*. Bp., 1984. (Nemzet és Emlékezet) 14–15.

51 I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631–1648). S. a. r., bev. tan. írta Makkai László. Bp., 1954. 18–20. Ugyancsak az özvegykifosztás toposzát erősíti a Bálintffy család vesszőfutása. Dáné Veronka: Cubicularius, követ, áruló(?). A marosjárai Bálintffyak a 17. század közepéig. In: *Hivatalnok értelmiség a kora újkori Erdélyben*. Szerk. Bogdándi Zsolt – Fejér Tamás. Kolozsvár, 2017. (Erdélyi Tudományos Füzetek 287) 25–43.

52 Trócsányi Zsolt: I. Rákóczi György emlékezete. *Confessio* 5 (1981) 2. sz. 35. A tanulmányt korábban már hasonló összefüggésben idéztem. Mátyás-Rausch: A drassói–vingárdi uradalom, 182.

csányi pár mondatból álló eszmefuttatásában van egy kulcsfontosságú fogalom, amely véleményem szerint további magyarázatra szorul, mégpedig az ’erőszakos birtokszerzés’ kifejezés. Ahogy már a fentiekben is szó esett róla, a Kamuthy család tagjai az évek során következetesen kitartottak abbéli véleményük mellett, hogy a fejedelem minden jogos utat megkerülve („praeter omnem viam juris occupassent”),⁵³ magyarán hatalmasul (*potentia mediante*)⁵⁴ foglalta el tőlük először Mezőörményest, majd Mezőszilvást. Ahogy a már ismertetett 1675–1676-ban felvett tanúvallatási jegyzőkönyvben olvashatjuk: „megsóhajtották az öreg emberek, hiszen nagy dolog, hogy erővel, hatalmasul foglalta el”.⁵⁵

Jóllehet egyszerűbb lenne a vonatkozó forrásokat és az azokból levonható következtetéseket a korábbi történetírói narratívába beleilleszteni, mégis úgy vélem, hogy az eddig megfogalmazott tételek némileg árnyalásra szorulnak. Leginkább azért, mert a fennmaradt források döntő többsége a sértett család álláspontját tükrözi, az ő igazuk alátámasztására született.⁵⁶ A fejedelmi család részéről a fent említett levélrészleten kívül eddig kizárólag egy rövid, Rákóczi Zsigmond által 1649-ben írt magánlevelet ismerünk, amelyben arra utasította Szentpáli István későbbi fejedelemasszonyi jószágigazgatót, hogy a Kamuthynéval történő tárgyalásokról részletesen tájékoztassa.⁵⁷ Ebből fakadóan nem egyszerű feladat I. Rákóczi György birtokpolitikájának árnyaltabb jellemzése, de semmiképpen sem lehetetlen. A fejedelem álláspontját tükrözi többek között az a zálogszerződés, amely 1639. február 11-én kelt Segesváron, és a korábban feleségével kötött megállapodás kiegészítésének tekinthető. A fejedelem nevében kelt okmányból megtudjuk ugyanis, hogy Mezőörményes eredendően Szamosújvár várához tartozott, azaz fiskális birtok volt, amelyet, noha az elmúlt években több magánszemély is birtokolt, de ő először *publicatio*, majd pénzbeli visszaváltás révén újra a fiskushoz csatolt.⁵⁸

„Történetnek néha a’ Fejedelmek nevek alatt valo Potentiák”⁵⁹

Az *Approbatae Constitutiones* egy külön fejezetet szánt azoknak a törvénycikkeknek, amelyek a hatalmaskodás témakörét érintették, utóbbiak leginkább a birtokfoglalások ügyét szabályozandó születtek. A szóban forgó fejezeten belül külön cikkely foglalkozott azokkal az esetekkel, amikor egy uralkodó nevében követték el a hatalmaskodásokat. Sokatmondó, hogy a törvénykönyv szövege elsőként Mihály vajda betörését, majd Giorgio Basta uralmát sorolja fel, majd ezt követően a nagyobb horderejű hatalomváltások után

53 MNL OL MKamA E 190 Missiles. Nr. 5606.

54 Azaz hatalmasul, vagy hatalmaskodás közbejöttével. Tringli: *Hatalmaskodások*, 247.

55 RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 20. Nr. 21.

56 Ez a jelenség a hatalmaskodással kapcsolatos forrásanyag döntő hányadára jellemző. Tringli: *Hatalmaskodások*, 9–10.

57 MNL OL MKamA E 190 Missiles. Nr. 5617.

58 Uo. KmKonvLt F 17. Comitatus Kolozs L. Nr. 3.

59 *Approbatae Constitutiones Regni Transilvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum*. Claudiopoli 1696. (= AC) Pars III. Tit. VIII. art. 2. [93–94.]

hozott artikulusok következtek. A „mere et absoluta potentiosa occupatiók”⁶⁰ ügyét nemcsak 1649-ben, I. Rákóczi György halála után tárgyalta az országgyűlés, hanem a Bethlen Gábor halála utáni első országgyűlésen, 1630 januárjában is. Az ötödik törvénycikk szerint a fiskus által „potentiose absque debita citatione”⁶¹ elfoglalt birtokok ügyében a Kolozsváron megtartandó rövid *terminus*on kell ítéletet hozni, ahol a fejedelemszony tanácsurái is legyenek jelen, és közösen hozzanak ítéletet a törvényszék elé vitt ügyekben.⁶² Nem véletlen, hogy a Bethlen Gábor halála után összehívott első országgyűlés igen részletesen foglalkozott a kincstár által vélhetően elkövetett hatalmas birtokfoglalásokkal. A nemesség számára ugyanis az 1615-ben hozott, a fiskális birtokrendszer helyreállítását célzó törvénycikkek komoly sérelmekkel jártak, így a fejedelem halála után azonnal megpróbálták a korábbi intézkedéseket felülbíráltatni és megváltoztatni.

A birtokfoglalásokat érintő törvénycikkek azonban nemcsak a birtokos nemesség, hanem a fejedelem érdekeit is szolgálták. Utóbbira jó példa Kamuthy Miklós első hivatalos, hiteleshely előtt tett tiltakozása a mezőszilvási birtok ügyében (*protestatio et prohibitio*).⁶³ A hiteleshely előtt tett tiltakozás azt fejezte ki, hogy a foglalás a tiltakozónak nyilvánvaló kárt okozott – erre történik is konkrét utalás a szövegben –, míg a *prohibitio* egy felszólítás volt, hogy az elfoglaló – itt „szemérmesen” még csak a kincstárt nevezték meg – hagyjon fel ezzel a tetteivel.⁶⁴ Kamuthy felrótta a kincstár nevében (*in rationem fisci*) eljáró Tholdalagy János fiskális jogügyigazgatónak, hogy nem vette figyelembe a birtokra vonatkozó ősi jogát és azt a tényt, hogy Mezőszilvást mind ő, mind apja hosszú évekig békében bírták. A felesége által később használt, a tanulmány címében is szereplő kifejezés, tudniillik, hogy a fiskus hatalma ellen ő nem tehet semmit, már ebben a szövegben is megjelenik, igaz, kicsit határozottabb formában. Kamuthy ugyanis itt már konkrétan megnevezte a fejedelmet, majd kijelentette, hogy nincs számára más törvényes út, mint a tiltakozás. Majd azt is hozzátette, hogy esze ágában sincs átengedni a birtokot a fejedelemnek, ő azt a gyermekeinek akarja tovább adni.⁶⁵ Ennek megfelelően tiltotta I. Rákóczi Györgyöt attól, hogy a birtokot a kincstárhoz csatolja, használja annak jövedelmeit, haszonvételeit, vagy bárkit is kiküldjön beiktatás céljából Mezőszilvára. A szöveg külön érdekessége, hogy Kamuthy Tholdalagy eljárásával kapcsolatban kijelentette, hogy a fiskális jogügyigazgatónak semmilyen joga nem volt arra, hogy *publicatio* alá vonja a kérdéses birtokot.

A fennmaradt források alapján úgy tűnik, hogy a kortársak szerint I. Rákóczi György a publikálás „jogintézményét”, mint kreált jogcímet, jogtalan birtokszerzésre használta fel. Jóllehet az erdélyi törvények értelmében csak akkor lehetett volna ezt az eljárást al-

60 EOE IX. 82.

61 Uo.

62 A hatalmaskodással kapcsolatos ügyekben a késő középkortól fogva a rövid nyolcados törvényszék volt hivatott ítéletet hozni. Tringli: *Hatalmaskodások*, 404.

63 RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 12. Nr. 35.

64 Tringli: *Hatalmaskodások*, 351.

65 RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 12. Nr. 35.

kalmazni, amikor egy birtokos örökösök nélkül hunyt el (in semine defiált),⁶⁶ és el kellett dönteni, hogy az adott birtok a leányági leszármazottakat vagy a kincstárt illeti.⁶⁷ Való igaz, hogy Kamuthy Miklós esetében igen problémás lett volna alkalmazni a publicatiót, tekintve hogy a fia, Farkas 1631-ben született, így megszakadásról ebben az esetben nem beszélhetünk.⁶⁸ Nagyon valószínű, hogy Kamuthy Miklós tiltakozása ideiglenesen megakasztotta a fejedelem birtokszerző terveit, de azért Rákóczinak volt még a tarsolyában pár olyan ötlet, melynek segítségével közelebb kerülhetett a Kolozs vármegyei Kamuthy-birtokokhoz. Ahogy egy tanú fogalmazott az 1675-ben lejegyzett tanúvallatási jegyzőkönyvben, előbb szerződéssel próbálkozott. 1633 januárjában felszólította a Kamuthy Miklóst arra, hogy jelenjen meg a fejedelmi udvarban, és mutassa be a parancs átvételétől számított 15 napon belül a mezőszilvási birtokra vonatkozó jogbiztosító iratait. A vármegyei küldöttek Kamuthy örményesi tisztartójának – egy bizonyos Kolbász Dokusnak – tudták átadni a fejedelmi parancsot, akinek elmondták, hogy ha Mezőszilvás „csak” zálogban lenne Kamuthynál, akkor a fejedelem kész a zálogösszeget letenni érte. A tisztartó azt válaszolta, hogy ilyen kérdésben kizárólag az ura dönthet.⁶⁹ Az ügy további folytatásáról nem sokat tudunk, legalábbis ami a Kamuthy Miklós életében történeteket illeti.

A szilvásinál jelentősebb örményesi birtoktest megszerzésének története ennél jobban dokumentált, annak módja pedig nem sokban különbözik a Szilvás esetében megismert eseményektől. Eltérést csak annyiban tapasztalunk, hogy I. Rákóczi György Mezőörményessel kapcsolatban már eleve kijelentette, hogy azt kiváltotta Kamuthy Miklóstól, mert Kamuthy zálogjogon birtokolta. A zálogba adásra, illetve a zálogösszeg letételére a felek azonban már teljesen másképp emlékeztek. Kamuthy Miklós 1638-ban járult a kolozsmonostori konvent elé, hogy bemutassa a hiteleshelyi levélkeresőinek a fejedelem 1637-ben kelt beiktatási parancsát, amelynek értelmében őt és utódait beiktatták Mezőörményes birtokába, miután a kért zálogösszeget, mintegy 1400 forintot kifizette a fejedelmi kincstárnak.⁷⁰ A lánya, Kamuthy Zsuzsanna már úgy emlékezett a zálogba adásra, hogy a fejedelem valójában kikényszerítette apjától az 1400 forintot, amelyet Kamuthy Miklós kénytelen-kelletlen az „ország szükségére erogálta”.⁷¹ A fejedelem Kamuthy Miklósnak címzett, 1638. március 2-án kelt levele arra is választ ad, hogy Kamuthy miért járult 1638 tavaszán a hiteleshely elé, hogy átírassa a fejedelem iktatási parancsát, valamint az iktatás tényéről szóló jelentést (*relatoria*). Rákóczi a szóban forgó, igen vitriolos hangú leve-

66 A *publicatio* mint kreált jogcím használatát rótta fel Bethlen István is I. Rákóczi Györgynek az erdélyi rendekhez íródott levelében. Véleménye szerint Rákóczi a publicatiót használta fel ahhoz, hogy egy-egy birtokot méltatlan vádak alapján elvegyen a jogos birtokosától. EOE IX. 489.

67 A Kamuthy levéltárban található fejedelmi parancs értelmében Török Ferenc birtokait, miután mind fi-, mind leányágon kihalt a család, a *publicatio* révén a fejedelmi kincstárhoz kell foglalni, ahogy azt az erdélyi törvények és szokások megkövetelik. RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 7. Nr. 23.

68 Erre majd csak 1645-ben kerül sor, amikor Cserényi Erzsébet férje után fiát is elveszítette alig 14 évesen. RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. BBB. Nr. 10. Kénosi Ferenc fiskális jogügyigazgató több Kolozs vármegyei birtokukat, köztük az oláhfenesi udvarházat 1647-ben a kincstárhoz is csatolta. Uo. Fasc. CCC. Nr. 5.

69 Uo. Fasc. 39. Nr. 19.

70 RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc.12. Nr. 43. Az egyik Apafi-korban megkérdezett tanú szerint Kamuthy a kulcsárával, egy bizonyos Bakos Sándorral küldte az 1400 forintot Gyulafehérvárra. Uo. Fasc. 20. Nr. 21.

71 Uo. Fasc. 31. Nr. 14.

leben közölte ugyanis Kamuthyval, hogy hozzá kíván nyúlni az örményesi birtokhoz és meghatározott időn belül leteszi érte egy küldöttjén keresztül a zálogösszeget. A megszkott eljárástól eltérően igen részletesen kifejtette, hogy miért döntött a birtok visszaváltása mellett. Az ok nem volt más, mint hogy Kamuthy megszegte a fejedelemnek tett ígéretét. A fejedelem ugyanis – folytatódott a szöveg – több befolyásos tanácsúr közbenjárására hagyta csak Kamuthy kezén Mezőörményest, azzal a feltétellel, hogy Kamuthy tisztességesen viseli magát. Megszegte azonban az esküjét, amikor ígérete ellenére nem tartott a fejedelemmel a váradi várba.⁷² A korabeli birtokadományozási, zálogba adási szerződésekben bevett formula volt, hogy a tanácsurak közbenjárására kapott valaki egy adományt, esetleg vehetett egy birtokot zálogba. Ebből fakadóan nem tudhatjuk biztosan, hogy Kamuthy valóban befolyásos támogatói révén tarthatta-e csupán meg a birtokot, azonban valószínűbb, hogy ez a lépés a fejedelem üzleti érzékét dicséri.

Kirajzolódik ugyanis a fejedelmi birtokpolitikának egy mintázata, amelyet Rákóczi a Kamuthy családdal szembeni eljárásban is alkalmazott. Az első pont a megegyezésre, például zálogkötésre való törekvés volt, a legtöbb esetben ezt a zálog kiváltása követte. Bőven fel tudunk hozni példát arra vonatkozóan – többek között a Kamuthy család birtokai közül is, hogy ezzel a ponttal le is zárult az ügy, a fejedelem a pénzt letette, a birtok pedig a kincstár kezelésébe került. Utóbbira jó példa a Kővár várához tartozó Csokmány nevű falu. Ezt a zálogos jószágot I. Rákóczi György már Kamuthy Miklós halála után (1646) meg akarta váltani, ezért az özvegynek, Cserényi Erzsébetnek személyesen kellett bemutatnia a zálogszerződést a fiskális jogügyigazgatónak és ezek után megkaphatta a megállapodásban foglalt összeget is. A fejedelem által felkínált zálogösszeget azonban meghatározott időn – legtöbbször 15 napon belül – fel kellett venni, és a jogbiztosító iratokat átadni vagy a fiskális direktornak, vagy a közelebb lévő hiteleshely levélkeresőinek, különben a birtokos elesett a pénzösszegetől, és a birtokot is elvették tőle.⁷³

A fejedelemmel kötött zálogszerződés sok esetben – leginkább akkor, ha egy értéke-sebb birtokot érintett – igen „törékeny” volt, elég volt egy rossz lépés, és az illető máris nagy bajban találta magát. Mi lehetett ez a rossz lépés? Vajon miért haragudhatott úgy meg azon Rákóczi, hogy nem ment vele Kamuthy Váradra? Vagy ez csupán egy újabb ürügy volt a kapzsi fejedelem részéről, hogy megszerezzen egy birtokot? Utóbbi tökéle-tesen beleillene abba a képbe, amelyet a 17. század második felében alkotó történetírók lefestettek Rákócziról, és amelyet a 19. század történetírása nagyrészt átvett. Noha arra vonatkozóan, miért is kellett volna Kamuthynak Váradra menni, semmilyen adattal nem rendelkezünk, de testvére, az örökös nélkül meghalt Kamuthy Farkas⁷⁴ elleni eljárás talán adhat némi támpontot az ügy hátteréhez. A Farkas bebörtönzésével végződött eljárás pontos részleteit nem ismerjük, csupán a szabadulásért cserébe kiadott kezeslevelet, amely

⁷² RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 7. Nr.

⁷³ Uo. Fasc. 13. Nr. 19.

⁷⁴ Kamuthy Miklós idősebb Kamuthy Farkas harmadik fia volt, bátyjai, Kamuthy Balázs és Farkas voltak. Hodor Károly: *Doboka vármegye természeti és polgári esmértetése*. Kolozsvár, 1837. 113.

1638. december 10-én kelt.⁷⁵ Az egyező időpont (1638) és a kezeslevél megléte⁷⁶ miatt igen csábító lehetőség lenne összekötni a szombatosok elleni perekkel, de mind ez idáig nem került elő olyan forrás, ami ezt megerősítené vagy cáfolná. Annak azonban nagy az esélye, hogy a Kamuthy Miklóshoz idézett fejedelmi levél és a kezeslevél között lehet összefüggés. Utóbbiban Miklós bátyja megfogadta, hogy a fogságáért senkit nem fog gyalázni sem nyíltan, sem titkon, ígéretet tett arra is, hogy Istennek tetsző életet él, családjá és atyafiai tanácsait elfogadja, sem hazája, sem fejedelme ellen nem praktikál. Cégéres vétkesekkel nem barátkozik, nem mulatja velük az időt. A fejedelem engedélye nélkül nem hagyhatta el az ország területét sem. Az érte kezességet vállalónak kikötötték, hogy ha Kamuthy Farkas egyetlenegy pontot is megszegne, a kezesnek kötelessége két hónapon belül a fejedelem színe elé vinni Kamuthyt, és ha ezt nem teszi meg, 2000 tallérja bánja. Ha a kezes nem tudná kifizetni a kért összeget, a birtokaiból foglalhatnak le ebben az értékben.⁷⁷ Elképzelhető, hogy Miklós volt kénytelen kezeskedni a bátyjáért, és ezt többek között a mezőörményesi birtoka is bánta. Személyesen ismerhette az ügyében eljáró kancelláriai írnokot, Márkosfalvi Mártont,⁷⁸ ugyanis utóbbi személyes hangvétellű levélben tájékoztatta arról, hogy pontosan mikor kell Kamuthynak elmennie a zálogösszegért Gyulafehérvárra. Márkosfalvi írását azzal zárta, hogy reméli, máskor sokkal kedvezőbb ügyben tud a segítségére lenni.⁷⁹ A dolgok azonban nem úgy alakultak, ahogyan azt Márkosfalvi Márton felvázolta a Kamuthynak címzett levelében, legalábbis erre utal Jósika Farkas, Kamuthy Miklós megbízottjának protestációja. Elmondása szerint ugyanis napestig várt a fejedelem embereire, hogy átvegye tőlük a zálog összegét, de hiába, nem jött senki.⁸⁰ Kamuthy Miklós örökösei a későbbiekben a meghíusult pénzvételre alapozták a birtokok visszaszerzésére irányuló stratégiájukat. Mikola Zsigmond egyik, az ügyben írt posztulátumában úgy fogalmazott, hogy apósa az összeget nem az ország szükségére adta I. Rákóczi Györgynek, hanem zálogösszegként, és nem kapta vissza, noha a fejedelem ígéretet tett rá. Arra pedig, ami utána történt – folytatódott a szöveg –, Mikola nem tud értelmes magyarázatot adni.⁸¹

A posztulátum szövegénél szükséges egy kicsit elidőzni, ugyanis Mikola írásából az tűnik ki, hogy II. Rákóczi György az 1650-es évek elején azzal indokolta a birtokok vissza nem adását, merthogy Kamuthy Miklós az 1400 forintot az ország szükségére adta. Ez a szófordulat köszön vissza a már idézett, Kamuthy Zsuzsanna által benyújtott tiltakozásban is. A szövegkörnyezetből az következtethető ki, hogy ha Kamuthy valóban az or-

75 A kezeslevélén az sem szerepel, hogy ki kezeskedett Kamuthy Farkasért, de az illetőnek nem lehetett egyszerű dolga, ugyanis Kamuthy Farkasnak nem volt jó híre. Utóbbi bizonyítja az irat külfetére felvitt, valószínűleg későbbi megjegyzés: „hej pajtás, be gonosz ember volt ez”. MNL OL KmKonvLt F 17 Comitatus Kolozs K. Nr. 137.

76 A Péchy Simonért adott kezeslevél tartalma bizonyos pontokban megegyezik a Kamuthyért adott kezeslevéllel. EOE X. 213–214.

77 MNL OL KmKonvLt F 17 Comitatus Kolozs K. Nr. 137.

78 Trócsányi: *Erdély központj*, 193.

79 RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 5. Nr. 11.

80 Uo. Fasc. 12. Nr. 24. A meghíusult átvételről az elkövetkező évtizedekben felvett tanúvallomások rendre megemlékeztek. Uo. Fasc. 20. Nr. 22.

81 Uo. Fasc. 30. Nr. 12., Fasc. 31. Nr. 14.

szág szükségére adta a kérdéses összeget, akkor az nem minősült „zálogösszegnek”, tehát a fejedelemnek vissza se kellett fizetnie. Kamuthy Zsuzsanna 1675 júniusában egyenesen úgy fogalmazott, hogy apját kényszerítette a fejedelem, hogy az ország szükségére adja az 1400 forintot. Az értelmezési keret tehát más volt a család, és más volt a fejedelem részéről, és ahogy általában lenni szokott, a fejedelem akarata érvényesült még akkor is, ha Mikola Zsigmond úgy fogalmazott, hogy nem tudja, miért történt meg ezt követően a birtok elfoglalása. Mezőörményes esetét látva élhetünk a gyanúperrel, hogy a zálogösszeg kifizetése a mezőszilvási birtoknál is hasonló módon fulladhatott kudarcba.

Az eltérő értelmezési keret a kutató számára igen nehézzé teszi annak megállapítását, hogy ebben az esetben a Kamuthy család valóban jogosan vádolta-e a fiskust, vagy inkább magát a fejedelmet hatalmaskodó birtokfoglalással. Ahogy korábban szó esett róla, a korabeli törvényhozás minden jelentősebb hatalomváltáskor kitért a fejedelmek nevében elkövetett hatalmas birtokfoglalások ügyére. Az I. Rákóczi György halála utáni első országgyűlésen a 8. cikk foglalkozott ama birtokok sorsával, amelyeket hatalmasul foglaltak el („potentia mediante exturbáltattanak volna”).⁸² Ekkor arra tett ígéretet II. Rákóczi György, hogy azokat a birtokosokat kárpótolni fogják, akik ilyen módon veszítették el birtokaikat. Azt is kikötötték a rendek, hogy a problémás eseteket a fejedelemnek meg kell tárgyalnia a tanácsurakkal, ha pedig a panaszos peres útra terelné a dolgot, akkor az ügyet soron kívül, perorvoslati lehetőség nélkül kell tárgyalni, és legfeljebb két *terminus* alatt végső ítéletet kell hozni. Ebben az esetben a leendő felperes köteles a *terminus* előtt legalább egy hónappal értesíteni a fiskális jogügyigazgatót vagy a birtokért felelős udvarbíró, és megidézteni.⁸³ Arról nem rendelkezett az 1649. évi cikk, hogy hova kell megidézteni a fejedelem képviselőjét, de az *Approbatæ Constitutiones*ban szereplő törvénycikkben (amely valószínűleg 1649 után készült) az szerepel, hogy a vármegyei sedriák voltak hivatottak intézkedni az eljárások lefolytatásában. Abban az esetben, ha bebizonyosodott, hogy a fiskus kezén hatalmasul elfoglalt jószág van, „vármegye avagy szék elsőben tartozó submisszióval requirálja” a fejedelmet. A fejedelem pedig „az országnak tartozó kötelességeket meggondolván, és a dolognak igazságát megtapasztalván” parancsolja meg a visszaszolgáltatást.⁸⁴

Apa és fia: változás a központi birtokpolitikában?

Az 1649. évi országgyűlésen hozott cikkek, illetve azok lehetséges utóélete átvetve a Kolozs vármegyei Kamuthy-birtokok, és rajtuk keresztül a mindenkorai fejedelmi birtokpolitika történetének egy újabb fejezetére. Lorántffy Zsuzsanna erdélyi jószágigazgatóiról írt tanulmányomban arra a megállapításra jutottam, hogy jóllehet a kortársak egy új kor

⁸² EOE XI. 50–51.

⁸³ Uo.

⁸⁴ AC Pars III. Tit VIII. Art. 2. Erre az eljárásra lehet bizonyíték Rákóczi Zsigmond Szentpáli Istvánhoz intézett levele, amelyben arra utasította a familiárist, hogy az általa összeállított utasítást Szentpáli juttassa el a balázsfalvi és a többi udvarbíróknak, és parancsolja meg nekik, hogy mindegyik törvényszéken jelenjenek meg és kövessék a familiáris utasításait. MNL OL MKamA E 190 Missiles. Nr. 5546.

kezdetét várták az apja halála után hatalomra kerülő II. Rákóczi Györgytől, az ifjú fejedelem az uralmához fűződő reményeket – legalábbis ami a birtokpolitikáját illette – nem igazán váltotta be. Jóllehet a vonatkozó alap kutatások még korántsem teljesek, a már meglévő adatok arra utalnak, hogy Bethlen Jánosnak igaza volt, amikor arról írt, hogy noha az ifjú fejedelem érzékelte az apja néhol könyörtelenségbe hajló belpolitikájának visszásságait, tetteiben mindez nem nyilvánult meg. Ahogy a tudós kancellár fogalmazott, nem vett el senkitől semmit, de nem is adott vissza egyetlen birtokot sem korábbi tulajdonosának.⁸⁵ A Kamuthy család Kolozs vármegyei birtokai, köztük Mezőörményes és Mezőszilvás is, ebbe a kategóriába tartoztak, akárcsak Kamuthy Zsuzsanna férjének, Mikola Zsigmondnak a szászlónai birtokrésze. E falurész története hasonlóan alakult a Kamuthy-birtokokéhoz, ugyanis Mikola Zsigmond arról írt 1674. december 20-án a fejedelemhez beadott posztulátumában, hogy a falut a családja zálogban bírta, amíg I. Rákóczi György hatalmasul el nem foglalta, anélkül, hogy megadta volna érte a Mikola családot jogosan megillető zálogösszeget. Saját elmondása szerint a zálogösszeg visszaadásával kapcsolatban sokat „zargatta” I. Rákóczi Györgyöt, majd az ő halála után a fiát, de mindhiába, még az sem segített, hogy „Őnagysága szolgálja” lett. Ifjabb Rákóczi a 4000 forintból végül több részletben törlesztett egy kisebb összeget, de azt sem az érvényes monétában – ahogy egyébként az *Approbatæ Constitutiones* kikötötte –, hanem a kolozsmonostori és a kállai harmincadokból származó bevételekből.⁸⁶ A Szászlónára vonatkozó tiltakozás is magán hordozza a hatalmaskodással, hatalmas tettekkel kapcsolatos korabeli „közvélekedés” tipikus jegyeit: a panaszosok általában arról számoltak be, hogy ok nélkül, jogtalanul vagy méltánytalanul követték el rajtuk a tetteket. A jogtalan cselekedet esetünkben nem a birtokfoglalást, hanem a zálogösszeg le nem tételét jelentette.⁸⁷

Visszakanyarodva a II. Rákóczi György uralkodása elején hozott artikulusokhoz, azon családok számára, amelyek valamilyen oknál fogva sérelmezték apja birtokpolitikáját, felcsillant a remény, hogy a korábban elvesztett birtokaikat belátható időn belül visszakaphatják, vagy kárpótolják őket az elszenvedett károkért. A lehetőségek azonban korlátozottak voltak, többek között azért, mert nem lehetett minden birtokot visszaadni a korábbi tulajdonosának. Cserényi Erzsébet és Kamuthy Zsuzsanna legnagyobb szerencsétlenségére mindkét Kolozs vármegyei birtok utóbbi kategóriába tartozott, hiszen az özvegy fejedelemasszony egyik kedves uradalmának részeit, valamint központját képezték.

Az 1649. évi országgyűlés egy másik nagy horderejű intézkedése a fiskális birtokjegyzék összeállítása volt, amely akárcsak az 1615-ben hozott hasonló célzattal elfogadott artikulus, hatalmas felbolydulást keltett a birtokos nemesség körében. A 6. törvénycikk rendelkezése szerint a jegyzékbe azokat a birtokokat kellett felvenni, amelyek fiskális mivolta vitán felül állt, azon birtokokról pedig, amelyek eredete kétséges, a következő évre meghirdetett *extraordinarius terminus*on kell tárgyalni.⁸⁸ A szóban forgó jegyzéket

85 Idézi Mátyás-Rausch Petra: Lorántffy Zsuzsanna erdélyi prefektusai. Központi jószágigazgatás a 17. század közepén Erdélyben. In: *Hivatalnok értelmiség*, II. 127.

86 A szövegben szereplő harmincadhivatalokon keresztül hajtották fel a szarvasmarhákat Bécs felé, ahogy Mikola Zsigmond fogalmazott, „a bécsi körre”. RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 11. Nr. 22.

87 Tringli: *Hatalmaskodások*, 31.

88 EOE XI. 49–50.

végül 1650 márciusára állították össze. A kutatás több szövegváltozatot ismer, amelyek valószínűleg a hivatalos verzió másolatai, a főszöveg általában megegyezik bennük, különbséget csupán abban fedezhetünk fel, hogy miképpen összegzik a *controversia* alá eső birtoktesteket. A birtoklajstrom legismertebb szövegváltozatát az *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*ben publikálták, utóbbiban, illetve a még ismert két szövegvariánsban is Mezőszilvás a Szamosújvár uradalmához tartozó falvak között szerepelt.⁸⁹

Ahogy más helyen már írtam róla, a törvénycikk látszólag tág teret biztosított a törvényhozók számára, azonban óhatatlanul konfliktushoz is vezetett, éle ugyanis – azt nem lehet eldönteni, hogy szántszándékkal vagy önkéntelenül – elsősorban a fejedelmi család egyes tagjai (Lorántffy Zsuzsanna, Rákóczi Zsigmond) ellen irányult.⁹⁰ A bizonyítási kényszer azonban nem őket terhelte, hanem az özvegy fejedelemasszony birtokokra vonatkozó jussát megkérdőjelező korábbi tulajdonosokat, köztük Cserényi Erzsébetet, aki lánya, Zsuzsanna gyámjaként lépett fel a mezőszilvási birtok visszaszerzésének érdekében. Tehát Kamuthy Miklósnénak kellett bebizonyítania az 1650. évre meghirdetett rendkívüli *terminus* kezdete előtt, hogy azon állítása, amelyet még 1645-ben tett a kolozsmonostori konvent előtt, hogy a fejedelem Mezőszilvást „absque literis sententionalibus” foglaltatta el, azóta pedig Lorántffy Zsuzsanna bírja hatalmasul az ő nyilvánvaló kárára, teljes mértékben igaz.⁹¹ Cserényi Erzsébetnek ahhoz, hogy az igazát bebizonyítsa, első körben a bíróság – esetünkben a fejedelmi tábla – elé kellett idéztetnie a fejedelemasszonyt. A hatalmaskodási ügyekben a megszokott idézési mód a rövid idézés (*evocatio brevis*) volt, ilyen esetben az idézés a 32. napra, azaz egy hónapra szólt.⁹² Az idézést a Kolozs vármegyei tisztségviselők kézbesítették a fejedelemasszonynak, a mezőörményesi udvarházba, és vagy személyesen kellett volna megjelennie, vagy ügyvédje útján képviseltetnie magát.⁹³ Azt gondolhatnánk, hogy Cserényi Erzsébet igen bátor volt, hogy szembe mert szállni az özvegy fejedelemasszonnyal, és egyazon időben szeretne volna mindkét birtokot visszaszerezni a lánya számára. Nemcsak ő bátorodott fel I. Rákóczi György halála után, mások is bíztak abban, hogy az őket ért vélt vagy valós károkat a fejedelmi igazságszolgáltatás megtéríti. Az, hogy végül nem kapták meg jussukat, sem Cserényi Erzsébeten, sem a vején, Mikola Zsigmondon nem múlt.

II. Rákóczi György 1649 szeptemberében egyszerre rendelt el tanúkihallgatásokat a két birtok ügyében. Szeptember 4-én Kolozs vármegyei alszolgabírók jelentek meg Újlak településen, ahol Cserényi Erzsébet jobbágynak, László Lőrinc falusi bírónak a házában több tanút is kikérdeztek arról, mi történt 1645-ben Mezőszilváson. Ahogy már szó esett róla, a tanúk egybehangzóan állították, hogy Cserényi Erzsébet eltiltotta a kancelláriai deákokat a foglalástól, szinte mindenki beszélt a katonák behívásáról, és arról, hogy ezt

89 EOE XI. 105–112.; MNL OL GyfKáptLt Miscellanea. F 9 Cista 3. Fasc. 3. Nr. 44., 49.

90 Azon birtokok ügyét, amelyek a 6. artikulus érvénye alá estek, Rákóczi Zsigmond intézte Lorántffy Zsuzsanna hú emberével, Szentpáli István familiárral, későbbi jószágigazgatóval együtt. A több évig húzódó eljárások során Rákóczi Zsigmond többször is összetűzésbe került a bátyjával, a békítés ilyenkor Kemény János fogarasi főkapitányra hárult. Mátyás-Rausch: A drassói–vingárdi uradalom, 187–188.

91 RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 39. Nr. 11.

92 Tringli: *Hatalmaskodások*, 403.

93 RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 39. Nr. 11.

követően a falut átadták a szamosújvári udvarbírónak.⁹⁴ Szeptember 14-én, ugyancsak Újlakon a mezőörményesi birtokkal kapcsolatban hallgatták meg ugyanazokat a tanúkat, akik hasonlóan a korábbi vallomásokhoz, itt is elmondták, hogy a birtokért nem adott pénzt a fejedelem, hatalmasul foglalta el azt, majd a feleségének adományozta. Egyetlen tanú fejtette ki részletesebben az eseményeket, szerinte a foglalással megbízott kancelláriai deákok úgy érveltek, hogy a fejedelem már elég pénzt adott a birtokért, így jogosan követeli azt, nem követ el hatalmaskodást. Arról sajnos nem beszélt az illető tanú, hogy akkoriban a deákok pontosan milyen pénzösszegekről ejtettek szót.⁹⁵

A tanúvallatás nyomán II. Rákóczi György 1649. október 3-án parancsot adott ki a kisebb kancellária írnokai számára, hogy keressék meg édesanyját vagy annak képviselőjét, és közöljék vele, hogy adja vissza a birtokot Cserényi Erzsébetnek és lányának. Ha erre nem hajlandó, akkor személyesen vagy ügyvédjén keresztül jelenjen meg a rövid nyolcadós törvényszék előtt (*juxta brevium iudiciorum processum*).⁹⁶ A kancelláriai írnok jelentése több példányban is fennmaradt. Ebből arról értesülünk, hogy október 15-én mentek el Mezőszilvára, ahol csupán Molnár János falusi bírót találták, így jobb híján vele közölték a fejedelem parancsát, és adták át az idézést. A falusi bíró közölte, hogy az örményesi udvarbíró, Alvinczi Pál⁹⁷ házon kívül tartózkodik, de a prefektust (azaz Herczegh István fejedelemasszonyi jószágigazgatót) azonnal tájékoztatják a fejleményekről.⁹⁸

Ezen a ponton fontos kiemelni, hogy noha a tanúvallatásokat mindkét birtok ügyében elvégezték, a fejedelemasszonynak küldött idézésben azonban már csak Mezőszilvás neve szerepelt, a mezőörményesi udvarház legközelebb csak az Apafi-kori posztulátumokban fordul elő, jóval Cserényi Erzsébet és Lorántffy Zsuzsanna halála után. Vajon miért hátrált meg az özvegy, esetleg játszott-e ebben szerepet a veje, Mikola Zsigmond? Jóllehet közvetlen bizonyíték nem áll rendelkezésünkre, de abból a bátor kiállásból, ahogy Cserényi Erzsébet közvetlenül a szilvási birtok lefoglalása után hivatalos tiltakozást nyújtott be, arra következtethetünk, hogy nem önként mondott le az örményesi udvarházért történő perről. Ebben minden bizonnyal szerepet játszott a lányának Mikola Zsigmonddal kötött házassága. Veje már az idősebb Rákóczi udvarában is töltött be tisztséget, és ez II. Rákóczi György uralkodása alatt is így volt.⁹⁹ Mikola valószínűleg nemcsak át akarta venni anyósától a kezdeményezést, hanem egyúttal óvatosabban is akart eljárni. Felmérte a belpolitikai realitásokat, mivelhogy hiába adtak a törvények lehetőséget az elvesztett birtokok visszaszerzésére, arra nem sok esély volt, hogy a fejedelem kiveti saját édesanyját az egyik kedves udvarházából. Kamuthy Zsuzsanna és Mikola Zsigmond azonban elis-

94 RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 12. Nr. 41.

95 Uo. Fasc. 39. Nr. 20.

96 Tringli: *Hatalmaskodások*, 441. A fejedelmi parancsra lásd RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 12. Nr. 40.

97 Alvinczi Pál hosszú évekig Mezőörményesen, majd Fogarasban szolgálta úrnőjét. Megbízható szakembernek bizonyult, nem véletlenül próbálta elcsábítani II. Rákóczi György a saját szolgálatába. Az özvegy fejedelemasszony nehezményezte, hogy Alvinczi ott akarta hagyni, igen epésen írta Szentpáli Istvánnak az egyik levelében, hogy Alvinczi hiába remél több fizetést a gyulafehérvári udvarbíróaságtól. MNL OL MKaM A 190 Missiles. Nr. 6757.

98 RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 12. Nr. 39.; MNL OL MKaM A 190 Missiles. Nr. 5606.

99 Fejedelmi tanácsúr, főasztalnokmester, Torda vármegye főispánja. Apafi Mihály uralkodása alatt Kolozs vármegye főispánja lett. Trócsányi: *Erdély központi*, 31.

merte Cserényi Erzsébet érdemeit, erre bizonyíték az 1649-ben a kolozsmonostori konvent előtt tett bevallásuk is. A házaspár ígéretet tett arra, hogy Kamuthy Miklósét nem fogják birtokaiban zaklatni, mindezt azzal indokolták, hogy Cserényi Erzsébet Kamuthy Miklós halála után mindent megtett a lányáért, a legnagyobb nehézségek közepette is helytállt, védte lánya és családja érdekeit.¹⁰⁰

Az ügy további alakulása nem rekonstruálható egyértelműen, ugyanis egy 1675-ben kiadott fejedelmi parancsban az szerepelt, hogy Mezőszilvást a fejedelmi tábla a fejedelemsasszonynak ítélte.¹⁰¹ A birtok sorsában egészen az 1670-es évek közepéig nem is történt változás, ugyanis Lorántffy Zsuzsanna halála után Kemény János Bánffy Dénesnek adta zálogba,¹⁰² és attól kezdve a Bánffy család „mala fidei possesor volt benne” – állították a Kamuthy örökösök.¹⁰³ A szóban forgó ítéletről egyéb forrás mind ez idáig nem került elő, de annyi bizonyos, hogy Mikola Zsigmond minden követ megmozgatott, hogy Mezőszilvás semmiképpen se kerüljön be az 1650. márciusi országgyűlésen összeállításra került *pura fiscalitasok*¹⁰⁴ közé, hanem a per tárgyát képező (*controversia* alá eső) kategóriába. Kemény Boldizsár jó húsz évvel a kérdéses országgyűlést követően azt vallotta, hogy Mikola nemcsak a Kolozs vármegyei főbíró¹⁰⁵ „sollicitálta” arra,¹⁰⁶ hogy érjék el az országgyűlésen a birtok jogi besorolásának rendezését, hanem őt is többször kérte, járjon közbe az érdekében.¹⁰⁷ Kemény Boldizsár véleménye szerint, Mikola végül azért nem járt sikerrel, mert túl korán hagyta ott az országgyűlés helyszínét, mondván nem ütötte elégé a vasat. Utóbbi interpretáció azonban nem feltétlenül fedi a valóságot. A Kamuthy család ügyvédje, a későbbi ítélőmester, Sárpataki Márton elmondása alapján Mikola nem adta fel a harcot, ugyanis a Kolozs vármegyei követekkel együtt többször is ellene mondott annak, hogy Mezőszilvást fiskális birtokká tegyék. A fejedelem azonban állítólag megüzente, hogy nem fogja megváltoztatni a véleményét, Mezőszilvást Szamosújvárhoz fogják csatolni mint *controversia* nélküli birtokot.¹⁰⁸ Sárpataki szerint a rendek látták, hogy a fejedelem megkeményítette a szívét, így kénytelenek voltak a *pura fiscalis* birtokok közé

100 RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 17. Nr. 3. Az özvegy és lánya közötti osztályra ezt követően került sor. Uo. Fasc. 39. Nr. 31.

101 Uo. Fasc. 12. Nr. 41.

102 Kemény János 1661-ben kelt adománylevelében Bánffy Dénesnek zálogosította el Mezőörményest, az udvarházzal együtt, és több hozzá tartozó birtokot, például Mezőszilvást. RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 39. Nr. 22.

103 Uo. Nr. 16.

104 Dósa Elek *Erdélyhoni jogtudomány* című, többkötetes munkájában ekképp fogalmazza meg a *pura fiscalitas* fogalom lényegét: „ad aliquod castrorum regalium de jure ac ab antiquo pertinens”. Dósa Elek: *Erdélyhoni jogtudomány*. I–III. [S. a. r. Rokolya Gábor.] Bp., 2019. III. (Erdélyhoni magyar pertan) 197.

105 A főbírói hivatalra (*judex nobilium/judlium*) lásd többek között Dáné Veronka: „Az Őnagysága széki így de liberála”. *Torda vármegye fejedelemségkori bírósági gyakorlata*. Debrecen–Kolozsvár, 2006. (Erdélyi Tudományos Füzetek 259) 58–60.

106 Havaselti István főbíró pecsétes igazolólevelet is adott arról, hogy több Kolozs vármegyei birtok között Mezőszilvást is a *controversia* csoportba akarták beírni, a szóban forgó birtokokról egy jegyzéket is készítettek, amelyet a rendek elé tártak. RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 24. Nr. 1.

107 Uo.

108 Az 1650 márciusában összeállított kincstári birtokjegyzéknek több szövegváltozata maradt fent, Mezőszilvás az eddig ismert variánsok mindegyikében Szamosújvár uradalmához tartozó falvak között szerepelt. MNL OL GyfKáptLt Miscellanea. F 9 Cista 3. Fasc. 3. Nr. 44., 49.

írni Mezőszilvást.¹⁰⁹ Mikola Zsigmond nem volt rest, és feleségével együtt a kolozsmonostori konvent elé járult hivatalos tiltakozást tenni. A *protestatio* bevezetőjében újra előkerül, hogy a fiskussal szemben jóformán tehetetlenek, de – folytatódik a szöveg – biztosra szeretnének menni, így eltiltják a fejedelmet a birtok elidegenítésétől, fiskushoz való csatlósától, eladásától, haszonvételeinek használatától, és attól is, hogy egy harmadik személynek adományozza.¹¹⁰

A Mikola házaspár nem véletlen mozgatótt meg minden követ annak érdekében, hogy eltántorítsák a döntéshozókat a fiskális jegyzék kibővítésétől. A rendek a szóban forgó országgyűlésen ugyanis hoztak a *pure fiscalis* birtokokkal kapcsolatban egy igen fontos rendelkezést, még pedig a 31. törvénycikk 4. pontját. E szerint azon jószágok, amelyek *pure fiscalis*nak lettek regisztrálva, azok örökre (*in perpetuum*) azok is maradjanak.¹¹¹ Ez a rendelkezés nagy csalódás lehetett azoknak a birtokosoknak, köztük a Kamuthy örökösöknek, akik a fiatal fejedelem enyhülő birtokpolitikai szigorától várták sorsuk jobbra fordulását. Ezután már csak egy lehetőségük volt, mégpedig annak elérése, hogy az egykori birtokaikat zálogba vehessék. Az utolsó reménysugarat az 1650 októberére, Medgyes városba összehívott rendkívüli törvényszék jelentette, ugyanis itt állították össze az erdélyi kincstári birtokok végleges listáját. Mikola Zsigmondot természetesen itt találjuk, aki felesége nevében újfent protestációt nyújtott be az ellen, hogy Mezőszilvást mint fiskális birtokot Szamosújvárhoz csatolják, mondván, azt a kincstár jelenleg hatalmasul bírja, hiszen annak idején úgy is foglalták el felesége édesanyjától.¹¹² Tiltakozása természetesen eredmény nélkül maradt, Mezőszilvás továbbra is a szamosújvári uradalomhoz lett sorolva.¹¹³

Mikola kimerítette szinte minden lehetőségét, a birtok ügye, számára legalábbis, nem mozdult előre. Nem tudjuk, hogy a fejedelmi birtokpolitika kárvallott családjai közül ki és milyen intenzitással folytatta tovább a pereskedést, és használta ki az 1651 februárja és márciusa között tartott országgyűlésen elfogadott 11. törvénycikk adta lehetőségeket. Az artikus értelmében azok a birtokosok, akiknek a birtokát 1650-ben fiskálisnak minősítették, élhettek a kegyelemből való perújítással (*novum cum gratia*).¹¹⁴ Kegyelemből való perújítást az 1638. évi 29. artikus értelmében a fejedelmi tábla ítélőmesterei adhattak ki,¹¹⁵ az persze más kérdés, kinek volt kedve egyáltalán ilyen előzmények után ezt kérni. A Mikola házaspárnak nagy valószínűség szerint nem, már csak azért sem, mert újra szembekerülhettek volna a fejedelemasszonnyal, ezenfelül Mikola joggal tarthatott attól is, hogy II. Rákóczi György haragját is magára vonja.

109 RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 24. Nr. 4.

110 Uo. Fasc. 12. Nr. 36.

111 EOE XI. 82.

112 RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 12. Nr. 38.

113 EOE XI. 107.

114 A kegyelemből való perújítás lényege, hogy a pert az uralkodótól kért különleges perújító parancs alapján is meg lehetett ismételni. *Magyar jogtörténet*. Szerk. Mezey Barna. Bp., 2007. (Osiris Tankönyvek) 438. A törvénycikk átiratát lásd AC II. Pars VIII. Titulus Art. 3. Dósa Elek is idézi. Dósa: *Erdélyhoni jogtudomány*, I. (Erdélyhoni közjogtan) 184–185.

115 EOE X. 146.

A történet egésze megengedi néhány általános következtetés levonását a két Rákóczi birtokpolitikájával kapcsolatban. II. Rákóczi György fiskális politikája, és azon belül a birtokpolitikája csak az első látszatra tűnt enyhébbnek apjáénál. Kizárólag elviekben, szűk keretek közt kínált lehetőséget arra, hogy az erdélyi nemesség korábbi évtizedekben felgyülemlett sérelmeit megpróbálja orvosolni. Jóllehet ezekben az években a fejedelemnek anyjával nem volt felhőtlen a viszonya, mert Lorántffy Zsuzsanna a fiskális birtokjegyzék körül kialakult vitákat saját személye elleni támadásként fogta fel, a fiatal fejedelem megerősítette öccsét és anyját a nekik elzálogosított birtokok jogaiban.¹¹⁶ Valószínű, hogy az anyja kezén lévő birtokokat esze ágában sem volt visszaadni, főleg nem jogi úton.¹¹⁷ Utóbbira a legjobb bizonyíték, hogy Mezőszilvás, amelyet annak ellenére, hogy a szamosújvári uradalomhoz sorolták 1650-ben, továbbra is az örményesi uradalom része maradt, és az özvegy fejedelemasszony uradalmi tisztviselői irányították.¹¹⁸

A lengyel hadjárat után

Mikola Zsigmond az elkövetkező években nem tett különösebb erőfeszítést annak érdekében, hogy akár felesége, akár saját elvesztett birtokait visszaszerezze, esetleg kárpótlást kérjen cserébe értük. Ahogy sok más családot, a Mikola házaspárt is nagyon nehéz helyzetbe sodorta ugyanis a II. Rákóczi György által vezetett, tragikus kimenetelű lengyelországi hadjárat. Sok más előkelővel egyetemben Mikola Zsigmond is tatár fogságba esett.¹¹⁹ Kamuthy Zsuzsanna – sok asszonytársához hasonlóan – megfeszített küzdelem árán, aminek legtöbbször birtokai látták kárát, tudta csak kiszabadítani férjét, kifizetve érte a borsos váltságdíjat.¹²⁰

Azt követően, hogy hazatért a tatár fogságból, Mikola újra elérkezettnek látta az időt, hogy a vérzivataros időkben még rendezetlenebbé váló birtokügyeit rendbe tegye. A lengyelországi hadjárat kudarcát követően a Mikola házaspár még messzebb került attól, hogy visszakaphassa a Kolozs vármegyei Kamuthy-birtokokat. Lorántffy Zsuzsanna halála után¹²¹ Kemény János fejedelem ugyanis 1661 januárjában Bánffy Dénesnek és fe-

116 Mátyás–Rausch: Lorántffy Zsuzsanna prefektusai, 132.

117 Egy 1653-ban kelt levelében arról értesítette édesanyját, hogy amit Lorántffy Zsuzsanna parancsol a birtokokkal kapcsolatban Szentpáli Istvánnak, azt ő – mármint a fejedelem – fiúi engedelmességgel végrehajtja. *A két Rákóczi György fejedelem*, 477.

118 MNL OL MKamA E 156 Registrata Fasc. 108. Nr. 5. (1654.)

119 A tatár fogságba esett erdélyi seregére lásd Katkó Gáspár: A krími tatárok fogságába esett erdélyi sereg története (1657–1675). In: *Szerencsének elegyes forgása. II. Rákóczi György és kora*. Szerk. Kármán Gábor – Szabó András Péter. Bp., 2009. 205–243.

120 1657. december 23-án állapodott meg Felvinczi Márton özvegyével, hogy 1000 gráci tallérért cserébe zálogba adja neki a Mikola család birtokában lévő Magyarlápod porciót, mondván, nincsen elég pénze a váltságdíj megtérítéséhez. RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 24. Nr. 20. Ebeni Istvánnak is el kellett zálogosítaniuk két másik „falucskát”, ahogy Mikola fogalmazott egy későbbi levelében, mert ő a „rémség alatt” is hű maradt a fejedelemhez. Uo. Fasc. 24. Nr. 24.

121 Vö. EOE XI. 318–319. Az erdélyi rendek 1657. november 1-én II. Rákóczi Györgynek kiadott hitlevelében ugyanis a fiskális birtokok között sorolták fel, a vingárdi uradalommal együtt.

leségének, Bornemisza Katalinnak zálogosította el 4000 forintért cserébe a két falut az udvarházzal együtt.¹²² A beiktatásnál természetesen a Mikola házaspár emberei hivatalos tiltakozást nyújtottak be, de ez a protestáció sem segített sokat, hiszen Bánffy Dénes Kemény János utódjától, I. Apafi Mihálytól is zálogba vehette az egykori Kamuthy-birtokokat.¹²³ Bánffy Dénes bukása után Mikola Zsigmond Bánffy Zsigmonddal volt kénytelen pereskedni, annak ellenére, hogy Bánffy Dénes „nótáztságának alkalmatosságával” a Kamuthy család igazsága is napfényre került – olvashatjuk egy 1674-ben, az országgyűlésen tett contradictióban.¹²⁴

Az 1670-es évek második felében keletkezett számtalan tiltakozás, tanúvallatási jegyzőkönyv sem változtatott azonban a lényegen: mind Mezőszilvás, mind Mezőörményes végleg elveszett a Kamuthy család számára.

„Kifogyhatatlan leleményű fejedelem”

A fenti szókapcsolattal, jelzős szerkezettel Pach Zsigmond Pál illetve I. Rákóczi Györgyöt a Bethlen Gáborról szóló tanulmányában. Véleménye szerint Rákóczi, ha birtokszerzésről volt szó, kifogyhatatlan leleményességgel rendelkezett, nem úgy, mint ha külpolitikával kellett foglalkoznia.¹²⁵ A fejedelem külpolitikájának megítélése értelemszerűen nem célja ennek az értekezésnek, hanem annak a jelenségnek a megértése, miszerint az I. Rákóczi György belpolitikájával foglalkozó kutatók sokkal keményebbnek és könyörtelenebbnek ítélték meg birtoképítési stratégiáját, mint az elődjeit. Ebben minden bizonnyal nagy szerepe volt a kortárs történetíróknak, többek között a már említett Kemény Jánosnak és Bethlen Jánosnak. Nem feledkezhetünk meg a szász Georg Krausról sem, aki Bethlen Jánoshoz hasonlóan részletesen leírta, hogy miután I. Rákóczi György békét kötött 1636-ban Bethlen Istvánnal, minden úton-módon arra törekedett, hogy meggazdagodjék, és az a nemes, aki akár csak egy kis vétséget is elkövetett, búcsút inthetett a javainak, de bizonyos esetben még a szabadságának is.¹²⁶ Akadt azonban olyan történetíró is, aki nem csupán Rákóczi György birtokszerzésben tanúsított keménységét emelte ki, így például Bethlen Miklós is. Az erdélyi kancellár egyik levelében kiemelte, hogy Bethlen Gábor igen keményen nyúlt hozzá a „fiscalitas recuperatiojához”. Ő tehát Bethlent hozta fel negatív példaként, akinek a gyakorlatánál saját korának fiskális politikáját sokkal „nyájásabbnak és törvényesebbnek” ítélte.¹²⁷

Az általam eddig elvégzett esettanulmányok eredményei látszólag nem cáfolják meg a korábbi vélekedést, hiszen Rákóczi valóban elvette Szilvásínétól Vingártot és Cserényi

122 RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 39. Nr. 22.

123 MNL OL GyfKáptLt F 1 LR. 30. köt. fol. 910–913.

124 RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 39. Nr. 16.

125 Pach Zsigmond Pál: Bethlen Gáborról, születésének 400. évfordulóján. *Századok* 115 (1981) 662.

126 Georg Kraus: *Erdélyi krónika 1608–1665*. [Ford., s. a. r. Vogel Sándor.] Bp., 1994. 153.

127 *Bethlen Miklós levelei (1657–1698)*. I–II. Összegegyűjt., s. a. r., bev. tan., jegyz. írta Jankovics József. Bp., 1987. (Régi Magyar Próza Emlékek 6/1–2) (=BML) I. 488–499.

Erzsébettől Mezőszilvást. A minta ugyanaz volt: a kiszolgáltatott özvegyet sarokba szorítva megszerezte a birtokot, és valamilyen módon családjának játszotta át.¹²⁸ Tulajdonképpen mindezt már Makkai László is megírta summásan az 1954-ben megjelent forráskiadványának előtanulmányában, így joggal merülhet fel a kérdés, hogy miért volt érdemes újabb kutatásokat folytatni a témában.

A részletek kifejtésénél azonnal feltűnhet, hogy a kutatás mind ez idáig a „károsultak” szemszögéből vizsgálta a fejedelem birtokpolitikáját, ez pedig óhatatlanul oda vezetett, hogy Rákóczi egy-egy ítélete több esetben igazságtalannak, indokolatlanul keménynek tűnt. A korszakban lefolytatott nemesi családok elleni perek közül, amelyek a fejedelmi család számára közvetlen haszonnal jártak, talán a Kun Gotthárd elleni eljárás lett a legismertebb.¹²⁹ Georg Kraus krónikájában az esetről azt olvashatjuk, hogy Kun Gotthárdot egyetlen szóért ítélték el, vetették fogságba és kobozták el minden jószágát, mikor a fejedelmet az ország fosztogatójának nevezte (*regni spoliator*).¹³⁰ Kraus szerint Kunt kemény fogságban tartották, ahol megőrült, így olybá tűnhet, hogy Kun Gotthárdot koncepció perben ítélték el. Legalábbis erre utal többek között Bethlen János munkája, aki úgy fogalmazott, hogy a fejedelem sokakat megbélyegzett a felség sértés vádjával, köztük Kun Gotthárdot is.¹³¹ Bethlen Miklós már idézett levelében arról írt, hogy ha a nemestársai olyan „rendetlenül” viselkedtek volna I. Rákóczi György idejében, mint a levél írásakor tették, bizony jobban eljárták volna „az Kun Gotthárd nótáját, mint őmaga”.¹³²

Az egyoldalú nézőpont nemcsak Kun Gotthárd esetében figyelhető meg. A jelenség önmagában teljes mértékben érthető, ugyanis a téma vizsgálatakor leginkább a fejedelmi birtoképítésnek „áldozatul” eső családok levéltáaira támaszkodhatunk, és igen kevés kontroll forrás áll rendelkezésünkre. Ez pedig nem könnyíti meg a távolságtartó véleményalkotást, miként az sem, hogy I. Rákóczi György uralkodását és birtokpolitikáját a legtöbb esetben Bethlen Gábor uralmának és sikereinek tükrében vizsgálták. Trócsányi Zsolt az elsők között hívta fel arra a figyelmet, hogy ez csupán egy kényszerű zsákutca. Ahogy ő fogalmazott, Rákóczi munkásságát hajlamosak vagyunk Bethlen kivételes tehetségének „bűvöletében” vizsgálni, ami óhatatlanul az utód megítélésének rovására megy.¹³³ A birtokpolitikához több szálon kötődő gazdaságpolitika szempontjából legtöbbször azt kérték számon Rákóczin, hogy Bethlennel szemben nem a kereskedelemre, az ország értékesíthető erőforrásaira helyezte a hangsúlyt, hanem kizárólag az óriásira duzzasztott birtokaira.¹³⁴ Jóllehet Rákóczi György gazdaságpolitikája és az arról korábban kialakított történetírói kép csak további kutatások elvégzése után lesz újragondolható, annyi azonban már biztosan kijelenthető, hogy a Trócsányi által felvetett anomália, vagyis hogy

128 Bethlen: *Erdély története*, 20–21.

129 A Kun Gotthárdtól elkobzott Algyógy is a fejedelmi udvarház-hálózat része lett. MNL OL GyfKáptLt F 1 LR. 28. köt. fol. 665–667.

130 Kraus: *Erdélyi krónika*, 153.

131 Bethlen: *Erdély története*, 20–21.

132 BML 490.

133 Trócsányi Zsolt: I. Rákóczi György erdélyi állama. *Jogtudományi Közlöny* 36 (1981) 495–502.

134 Összefoglalóan lásd Nagy: A „bibliás” örök fejedeleme, 20–21.

a kutatás aránytalanul emelte ki az „erőszakos” birtokszerzési módszereit az egyéb, például kereskedelmet ösztönző intézkedései rovására,¹³⁵ teljes mértékben helytálló. Ez derült ki a Rákóczi-kori harmincadigazgatás vizsgálatakor is, ugyanis a források alapján arra a megállapításra jutottam, hogy Rákóczi idejekorán felismerte a külkereskedelmi vámokban rejlő hasznot.¹³⁶

Kapcsolódva a fentiekben megfogalmazott gondolatokhoz kijelenthetjük, hogy a megváltozott gazdaságpolitikai prioritások valójában nem jelentettek visszalépést a Bethlen-korhoz képest, a perspektíva lett más. Ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódik a fejedelmi motiváció vizsgálata is. Bethlen Gábor gazdaságpolitikájának tárgyalásánál rendre előkerülnek a fejedelem nagy ívű, grandiózus víziói, a messzire mutató terveinek végkimenetelét azonban, ha az például kudarcot vallott (például bányásztelepítés, a fejedelmi prefektusi reform keresztülvitele),¹³⁷ nem szokás kihangsúlyozni. I. Rákóczi György gazdaság-, illetve birtokpolitikájánál a motivációk vizsgálata mind ez idáig elmaradt, inkább a személyes fősvénység, mint jellemhiba került bemutatásra. Az már a korábbi kutatásaim során egyértelművé vált számomra, hogy I. Rákóczi György a gazdaságkormányzati átalakításoknál a Felső-Magyarországon szerzett földesúri tapasztalatait és igazgatási mintáit ültette át az erdélyi gyakorlatba.¹³⁸ A Bethlen Gábor által letett igazgatási alapokat továbbfejlesztette, az adminisztráció területén az újkori precizitást megszégyenítő módon.¹³⁹

A kortársak által is jó, gondos gazdaként bemutatott Rákóczi tehát racionalizálni akarta az erdélyi fiskális birtokszerkezetet, hogy minél hatékonyabb legyen a működése, ezáltal pedig több haszon és bevétel származzon belőle.¹⁴⁰ A hatékonyság növelése érdekében egy olyan birtokhálózatot akart létrehozni, amelyben a kisebb, általában egy-egy udvarház alá tartozó birtoktest segítette a közelében fekvő nagyobb, vár köré szerveződő váruadalmat (azaz vártartományt).

Az 1. térkép is kiválóan bizonyítja, hogy a vártartományok többsége a fejedelmi család kezén volt.¹⁴¹ A birtokhálózat feletti közvetlen fejedelmi ellenőrzés (gyengítve többek között a várkapitányok gazdaságkormányzati jogkörét) végső soron a fejedelmi hatalom lokális megerősítését szolgálta. Összefoglalva a korábban elmondottakat, kijelenthetők, hogy I. Rákóczi György ugyanazt kívánta elérni gazdaságkormányzati intézkedéseivel, mint Bethlen Gábor, csupán másképp képelték el a megvalósítást. Bethlen Gábor a befo-

135 Trócsányi: I. Rákóczi György emlékezete, 35.

136 Mátyás-Rausch Petra: Vámjövendelmek a hatalmi mechanizmusok szolgálatában. A harmincadvám jelentősége Erdélyben a 17. század első felében. *Korall* (2023) 91. sz. 83.

137 A differenciált birtokigazgatás ebben az időszakban már nemcsak a fejedelmi birtokokon volt megfigyelhető, egyre több erdélyi és partiumi nagybirtokos foglalkoztatott jószágigazgatót, akik a birtokok legmagasabb szintű igazgatásáért voltak felelősek. Többek között RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 38. Nr. 36. (Noszaly Fekete János 1623-ban mint Csáky Istvánné „magyarországi és Erdélyben lévő jószágának praefectusa”).

138 Többek között *Fejedelmi prefektusok Erdélyben. Források a kora újkori Erdély igazgatástörténetéhez*. Bev. tan. közli Mátyás-Rausch Petra – Szalai Ágnes. Bp., 2021. (Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak) 19–25.

139 A teljesség igénye nélkül Mátyás-Rausch: Vámjövendelmek, 72–83.

140 Vö. Vári András: A nagybirtok birtokigazgatási rendszerének bürokratizálódása a 17–19. században. *Történelmi Szemle* 32 (1990) 2–3.

141 Mátyás-Rausch: A drassói–vingárdi uradalom, 189.

1. térkép. Fejedelmi udvarházhálózat a Rákóczi-korban Erdélyben (1630–1659)

[A térképet készítette: Nagy Béla.]

lyó jövedelmeket tekintette alkalmasnak arra, hogy hatalmi pozícióját és az ország gazdasági helyzetét megerősítse, míg Rákóczi inkább a jól működő majorságokat. Az pedig csupán viszonyítás kérdése, hogy a kortársak szemében melyik politika volt a szimpatikusabb. Bethlen Gábor gazdasági intézkedései is sokak érdekeit sértették, elegendő itt idézni Marosvásárhelyi Nagy Szabó Ferenc naplóját, amelyben keresetlen szavakkal jellemezte a fejedelem pénzügyi politikáját: „Sok dolgot próbála Bethlen Gábor fejedelem,

melyben mind a maga hasznát nézte inkább, nem az igazságot, melyben Erdélynek szinte úgy lett haszna amiben lett; de amiben kára lett, ugyan örökké való kárára lészen.”¹⁴²

Véleményem szerint Mikola Zsigmond I. Rákóczi Györgyöt jellemző szavai – „de annak utána kemény fejedelem lévén”¹⁴³ – nemcsak Rákóczira, hanem Bethlenre is igazak voltak. Rákóczi az általa folytatott birtokpolitikával talán éppen a fejedelmi adományozással együtt járó csapdát akarta kikerülni. A korszakot ismerők számára evidenciának tűnhet az a kijelentés, hogy a fejedelmi birtokadományok legtöbbször politikai indítékúak voltak, azokkal a fejedelem híveket akart magának szerezni, vagy esetleg megtartani. Ha azonban továbbgondoljuk a dolgot, ahogy Kiss András is tette, akkor egyértelművé válik, hogy az alattvalók sem adták „ingyen” a hűségüket, újabb és újabb adományt vártak érte cserébe.¹⁴⁴ Rákóczi valószínűleg ezért mérte szűkmarkúan az adományokat, hiszen azzal nyerhette a legtöbbet, ha a családjának juttatja a legnagyobb részt.

142 Az 1625-ben kiadott pénzügyi rendelettel kapcsolatban így folytatta: „De Bethlen evvel az álnok hamissággal élvén, más embereknek egész országszerzte igen nagy kárt tud szerezni; magának pedig hatalmas nagy kincset gyűjti.” Marosvásárhelyi Nagy Szabó Ferenc memorialéjából. In: *Bethlen Gábor krónikásai. Krónikák, emlékiratok, naplók a nagy fejedelemről*. Összeáll., bev. írta Makkai László. Bp., 1980. 235.

143 RNL KvNLT Kamuthy cs. lt. Fasc. 31. Nr. 14.

144 Kiss András: A *ius ligatum* Erdélyben és az elévülés. In: *Más források – Más értelmezések*. Szerk. uő. Marosvásárhely, 2003. 73.

CONTENTS

STUDIES

- Szilvia Somogyi** The 15th Century Parish Network of the Diocese of Esztergom. Sources, Methodological Issues, and the First Practical Examples 307
- Balázs Viktor Rác** Changes in the Legal Content of *Inscriptio* in Early Modern Transylvania 335
- Petra Mátyás-Rausch** "I Cannot Do Anything Against Those in Power..." How did the Kamuthy Estate in Mezőörményes Become Rákóczi Estate? A New Chapter in the Rákóczi Era's Estate Policy 361
- Gábor Koloh** The Biologization of the National Community and the Role of Doctors between the Two World Wars 387
- János Miklós Kollár** A Brief Guide to the History of Hungarian Migration in the Carpathian Basin during World War I 403

DEBATE

- Gábor Gyáni** Statistical Trickery Leads us Astray 417

E számunk szerzői

Gyáni Gábor, kutató professor emeritus, ELTE HTK TTI, Újkori osztály ● Kollár János Miklós, tudományos kutató, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Tudományos Főosztály, Történeti Osztály ● Koloh Gábor, tudományos munkatárs, ELTE HTK TTI, Horthy-korszak osztály ● Mátyás-Rausch Petra, tudományos munkatárs, ELTE HTK TTI, Kora újkori osztály ● Rác Balázs Viktor, tudományos segédmunkatárs, ELTE HTK TTI, Kora újkori osztály ● Somogyi Szilvia, tudományos munkatárs, ELTE HTK Moravcsik Gyula Kutatóintézet, kutató, Makovecz Campus Alapítvány, Collegium Professorum Hungarorum

(ELTE HTK TTI = Eötvös Loránd Tudományegyetem Humán Tudományok Kutatóközpontja Történettudományi Kutatóintézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

ELTE Humán Tudományi Kutatóközpontja Történettudományi Kutatóintézete

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erzsebet@htk.elte.hu, terjesztes@htk.elte.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapiokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbesítő postahivatalnál.

ELTE | HTK
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZET

Ára: 1800 Ft

Előfizetőknek: 1000 Ft

